STASYS YLA

LIETUVIŲ APOLOGETINĖS LITERATŪROS BIBLIOGRAFIJA

1935

Skaitmenino
Katalikų
Biblioteka
katbib.lt

Mielajam
Stud. St. Ružai
autorius

1937.V.25.

LIETUVIŲ APOLOGETINĖS LITERATŪROS BIBLIOGRAFIJA

STASYS YLA

LIETUVIŲ APOLOGETINĖS LITERATŪROS BIBLIOGRAFIJA

1904—1914

KAUNAS — — — — — — — — 1935 — — — — — — — — METAI

Spaudė „Šviesos" spaustuvė, Kaune, Jakšto 2

AUTORIAUS ŽODIS

Katalikybei Lietuvoje buvo lemta įsigalėti tik per sunkią ir ilgą kovą su kitomis religinėmis bei filosofinėmis srovėmis, kurios, eidamos iš rytų ir vakarų, čia (Lietuvoje), kaip dviejų pasaulių (Rytų ir Vakarų) susidūrimo riboje, rado atitinkamą atgarsį. Pirmiausia ji gavo iššikovoti pozicijas tautinės (pagoniškosios) religijos išauklėtuose lietuviuose, kurie ne taip jau noriai buvo linkę išsižadėti to, kas įgimta. Paskui jai teko atsilaikyti prieš pravoslaviją, kuri nuo Mindaugo, o ypač Algirdo laikų buvo giliai įleidusi savo šaknis Lietuvoje. Nelengva jai buvo kova ir su protestantizmu, kurs užklupo ją (katalikybę) tuo metu, kai ji čia (Lietuvoje) buvo pergyvenusi tik pačias pirmąsias kūdikystės dienas. Nuo 1793 m. pradėjusi vėl įsigalėti pravoslavija, o nuo „Aušros" laikų naujai įsibrovusios ateistinės 19-ojo šimtmečio idėjos pareikalavo iš katalikybės taip pat nemaža pastangų.

Šitose virš 500 metų trukusiose religinėse kovose, kurias mes vadiname apologetinėmis kovomis, gyvai atsispindi ne tik lietuvių dvasios raida, bet ir pačios lietuvių tautos kultūrinis ir net tautinis charakteris. Lietuvių katalikų kovos su svetimomis, nekatalikiškomis, įtakomis buvo kartu lietuvių kovos su tuo, kas nelietuviška. Tuo būdu apologetnių kovų istorija yra lietuvių dvasios kultūros istorija. Pati lietuvių literatūra kilo ir vystėsi tų kovų įtakoje.

Gal ryškiausias tų apologetinių kovų etapas yra katalikybės kova su ateistinėmis 19-ojo šimtmečio įtakomis. Ši naujo pobūdžio kova, prasidėjusi nuo „Aušros" ir tebesitęsianti iki šiol, turi palyginti gana gausią ir įdomią savo literatūrą. Šiose knygelėse kaip tiktai ir bandoma ji suregistruoti ir trumpai apibudinti. Deja, autoriui kol kas tepavyko tai padaryti tik su vieno dešimtmečio, būtent, nuo spaudos atgavimo iki did. karo, apologetine literatūra.

Šis darbas 1934 m. buvo spausdinamas „Tiesos Kelio" žurnale.

ĮVADAS

Bendra lietuvių apologetinės literatūros apžvalga

1. Iki spaudos atgavimo

Apologetika, kuri čia imama ne kaip atskira teologijos mokslo šaka, bet kaip apsigynimas bei gynimosi mokslas nuo statomų katalikybei priekaištų [1]), turi ryšio net su pačia Lietuvos krikščionybės pradžia. Jeigu bet kokia nauja doktrina iššaukia tam tikrą reakciją, puolimą, tai krikščionybės atsiradimas Lietuvoje turėjo turėti tikrai didelių puolimų. Juk Lietuva buvo krikščioninama ne savo tautos apaštalų, kurie naują mokslą skelbė nesuprantama kalba. Tai vyko kaip tik tuo metu, kai tas pats mokslas buvo bandyta kardu ir ugnimi primesti iš vakarų pusės puolančių kryžiuočių. Turint galvoje tai, darosi suprantamas mūsų senelių priešinimasis pirmųjų katalikų misijonierių skelbiamam Lietuvoje krikščionių mokslui. Krikščionys tada, aišku, laikyta lietuvių valstybinio savarankiškumo politiniais priešais. Kaip šiandien kartais Bažnyčiai prikišama politinės tendencijos, taip ir jiems tada jos turėjo būti prikišamos. Kad šis priekaištas buvo ir kad buvo stiprus, numanu iš to, kad Mindaugo priimtas katalikų tikėjimas Gediminui ir jo sūnums vis dėlto atrodė esąs nepriimtinas.

Vytauto ir Jogailos pastangomis 1387 m. pakrikštijama Lietuva, o 1413 m. ir Žemaitija. Bet valdovų skelbiamasis naujas tikėjimas, suprantama, iš liaudies pusės sutiko didesnį ar mažesnį nepritarimą. Toks nusiteikimas visada yra lydimas puolimų naujos religijos formos, doktrinos. Sakoma, kad žemaičiuose dar ilgai kūrentos šventosios ugnys, ir tai buvo tarsi viešas protestas, arba pasyvi defenzyva prieš naują tikėjimą. Konkrečių priekaištų katalikybei iš anų laikų istorija mums nepaduoda; tradicija jų irgi neišlaikė. Bet kad jų buvo ir kad naujai religijai teko su jais kovoti, tai savaime suprantama. [2])

Taigi su šiuo pirmuoju katalikybės pasireiškimu Lietuvoje prasideda ir jos puolimas, kurs turėjo iššaukti apologetinę kovą. Ši kova, suprantama, negalėjo tada turėti doktrinalinio pobūdžio.

---

[1]) Plg. Venckus Pr. Dr., Fundamentalinės Teologijos Paskaitos (Įvadas), Kaunas 1932, 26 ir 39 p.; „Tiesos Kelias“ 2 nr. (1931) 74: Jokūbauskis St., Šių dienų apologetikos būklė.

[2]) Būčys Pr., Praelectiones de Historia Apologeticae habitae in Academia Petropolensi an. 1911—1912, 11: „Unaquaeque doctrina impugnari solet, statim ac apparet; impugnatio autem exigit defensionem“.

Nuo 16 amž. vidurio į Lietuvą ėmė skverbtis protestantizmas. Susidėjusios palankios aplinkybės, būtent, iš vienos pusės dar neįsąmoninta religiniu atžvilgiu katalikų liaudis ir iš antros pusės užsikrėtę reformacijos idėjomis didikai, šią protestantizmo invaziją dar labiau lengvino. Ypač kalvinistinis protestantizmas susilaukė didelio pritarimo pas kunigaikščius Radvilus, kurie Lietuvos gyvenime tada vaidino didelį vaidmenį. Su Radvilais susigiminiavęs karalius Zigmantas Augustas taip pat nesipriešino reformacijai. Tuo būdu, Prūsų valdžios skatinami ir finansuojami, o Lietuvos didikų globojami, protestantiškieji veikėjai pradėjo varyti savo religinę propagandą taip gyvu žodžiu, taip savo raštais. Tai darydami jie negalėjo rimti nepuolę ir katalikų Bažnyčios mokslo. Šitokiomis sąlygomis Lietuva veikiai ėmė protestantėti, ir katal. Bažnyčiai Lietuvoje buvo ėmęs grėsti nemažas pavojus.

Katalikai rimtai susirūpino katalikybe Lietuvoje.Energingai ėmė veikti ypač du vyskupai: Vilniaus vyskupas Valerijonas Protosevičius (1504—1580) ir Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis (vysk. 1577—1609). Vysk. Protosevičius 1569 m. parsikvietė į Lietuvą jėzuitus, kurie pradėjo smarkią kovą su protestantais. Žemaičių vysk. Merk. Giedraitis ėmė organizuoti pasaulinių kunigų veiklą, leisti pirmąsias spausdintas lietuviškas katalikiškas knygeles. Didžiausias vysk. M. Giedraičio bendradarbis kovoje su protestantizmu buvo rašytojas kan. Mikalojus Daukša (a. 1530—1613). Jis, o vėliau ir jėzuitai rašytojai, kaip K. Širvydas, Jaknavičius, Šrubauskas ir kt., savo raštais varė platų gynimosi frontą. Jėzuitų vadovaujamą tikybinį katalikų sąjudį stipriai parėmė ir kiti Lietuvoje veikiantieji vienuolynai. Jie įsteigė savo spaustuves, kurios, veikdamos net po kelis šimtus metų, paskleidė nemaža knygų, jų tarpe ir apologetinio pobūdžio. Tuo būdu, kaip liudija M. Biržiška savo veikalę „Iš mūsų kultūros ir Literatūros istorijos“ I k. (Kaunas 1931, 72 p.), atsirado „plati katalikų ir reformatų polemikos literatūra, kurią 16—17 šimtmečio reformacijos judėjimas yra Lietuvoje pagimdęs“.

Be protestantizmo Lietuvos katalikybei grėsė pavojus iš pravoslavijos pusės. Jau nuo didžiųjų Lietuvos kunigaikščių laikų Lietuvoje, o ypač Lietuvos rytuose, buvo jaučiama žymi pravoslavijos įtaka. Su gudų kalba ir literatūra į Lietuvą atplaukė ir jų papročiai, o su papročiais ir jų religijos simpatija. Lietuvių didikų tarpe buvo nemaža tokių, kurie buvo vedę ruses pravoslaves žmonas ir patys buvo supravoslavėję. Jau 16 amž. Vilniuje įsteigiama pravoslavų spaustuvė, pradžioj pavadinta šv. Trejybės, vėliau šv. Dvasios brolijos vardu. Ši spaustuvė veikė daugiau kaip pusantro šimto metų, išleisdama be kitko ir ofenzyvinių prieš katalikus spaudinių. Suprantama, kad katalikai negalėjo į visa tai ramiai žiūrėti. Kilo reakcija ir pastangos likviduoti pravoslavų puolimus ir net pačią jų spaustuvę. [1]) Tačiau

[1]) Plg. Biržiška Vac., Lietuvių knygos augimo etapai, Kaunas 1930, 8 p.

spaustuvės likviduoti katalikams vis dėlto nepavyko, nors pati reakcija nemažai prisidėjo prie to, kad pravoslavų įtaka Lietuvoje žymiai sumažėjo. Bet ilgai netrukus atsirado naujas, jau žymiai didesnis pravoslavijos pavojus Lietuvos katalikybei. Sugriuvus Lenkų valstybei, Lietuva 1793 m. patenka į pravoslaviškos Rusų imperijos valdžią. Dabar pradėta visu smarkumu varyti greta rusinimo taip pat ir pravoslavinimo [1]) akcija: kolonizuota Lietuvoj rusai pravoslavai, atiminėta katal. bažnyčios, paverčiant jas cerkvėmis, pradėta statyti naujų cerkvių, uždaryta daugumas (32) katal. vienuolynų ir jų vieton steigta savi, versta moksleiviai lankyti pravoslavų pamaldas, kai kuriose vietose po pamaldų einą iš bažnyčios katalikai uriadninko pagalba versta užeiti į mokyklą paklausyti „maskoliškos pravoslaviškos evangelijos ir skaitymų... dėl išgriovimo katalikų religijos". [2]) Pravoslavai ateiviai užpuldinėjo, kaip dar ir šiandien pasitaiko, lietuvius katalikus, prikišdami įvairių priekaištų katalikybei, popiežiui, dvasininkams. Rusai mokytojai negalėjo tų dalykų nepaliesti mokyklose, o jų dvasininkai — cerkvėse. Tai turėjo iššaukti Lietuvos katalikų reakciją. Reakcijos priešaky stojo vysk. Motiejus Valančius, sutelkęs aplink save visą eilę gabių rašytojų kunigų, kurie jo vadovaujami ir nurodomi ėmėsi darbo. Pradėta gaminti religinė literatūra, ir jos per keletą dešimčių metų išleista tiek daug, kiek nebuvo išleista nei per visus praėjusius amžius kartu.[3]) Vėliau, spaudos draudimo metu, pradėta leisti „Apžvalga", kuriai taip pat „labiausiai rūpėjo kova už katalikų tikybos teises Lietuvoje".[4]) Tačiau to laikotarpio apologetinė literatūra neatrodo, kad būtų buvusi gausi. Mat, katalikų tikėjimo priešas — pravoslavija buvo kartu ir tautos priešas, tad jos įtaka katalikybei negalėjo būti tokia pavojinga, kaip protestantizmo.

1865 m. uždrausta lietuviams lietuviška spauda. Didysis Žemaičių vyskupas Valančius pirmasis[5]) pradeda kovą, sutelkęs pra-

---

[1]) Biržiška Vac., Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda, Kaunas 1929, 6: „Didžiausias (rusų) dėmesys kreipiamas į Lietuvos gyventojų daugumos išpažįstamos katalikų tikybos suvaržymą ir persekiojimą (Rusų) valdžios persekiojimo kardas kreipiamas tiek į Katalikų Bažnyčią, tiek į kunigus ir visomis priemonėmis gyventojai viliojami į pravoslaviją; stengiamasi įvesti į Katalikų Bažnyčios apeigas rusų kalbą".

[2]) Žiūr. „Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga" 3 nr. (1890) 22 p.

[3]) Plg. Biržiška Vac., Lietuvių knygos augimo etapai, 26 p.

[4]) Biržiška Vac, Iš musų laikraščių praeities, Kaunas 1933, 4/6—4/7 p.: „Kadangi „Apžvalgos" pasirodymas buvo susijęs su momentu, kada rusų administracija ypatingu žiaurumu persekiojo katalikų bažnyčią Lietuvoje, tai katalikiškos „Apžvalgos" tonas nuo pat pradžios savaime pasidarė griežtai opozicinis, ir tai ne „Varpo" — „Ukininko" opozicijos ribose, ne opozicinis vietos administracijai, bet rusų valdžiai, kuri centre, Petrapilyje, nustatydavo pagrindines kovos su katalikybe gaires. Tokiu tonu, kokiu kalbėjo „Apžvalga", nebuvo iki tol kalbėjęs su rusų valdžia nė vienas lietuvių laikraštis, ne tik „Aušra" ar „Šviesa", bet ir „Varpas" ar „Ūkininkas". — Prieš pravoslaviją nukreiptus straipsnius žiur. „Ž. ir L. Apžvalga" 22 nr. (1891); 15, 19 nr. (1892); 13 nr. (1893); 1, 2, 21 nr. (1894).

[5]) Žiūr. Biržiška Vac., Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda, 28—31 p. ir Gira L., Spaudos draudimo ir atgavimo reikšmė kultūrinei mūsų pažangai, Kaunas 1929, 10 p.

džioje visus lietuvius į bendrą frontą. Bet greitu laiku čia pasireiškia pasaulėžiūrų ir kovos taktikos skirtumai. Pasauliečiai inteligentai, ėję mokslus nihilizmu užsikrėtusiuose Rusijos ir pozityvizmu Lenkijos universitetuose, buvo susidarę daugumoj prieškatalikišką nusistatymą. Šis nusistatymas jau ėmė reikštis „Aušros" [1]) gyvavimo dienomis. Nuo 1890 m., vadinas, nuo „Varpo" pasirodymo, šis prieškatalikiškas nusistatymas įgavo jau aiškią pozityvistinę kryptį. [2]) Pozityvistinės pasaulėžiūros atstovai tuojau suėjo į konfliktą su katalikiškos pasaulėžiūros atstovais. [3]) Katalikų inteligentai, daugiausia dvasininkai, pasijutę esą puolami, sudaro gynimosi frontą. Pradėta leisti vieną po kito katal. laikraščius: „Šviesą" (1887), „Garsą" (1887), „Apžvalgą" (1890), „Tėvynės Sargą" (1896), „Žinyčią" (1900) ir „Kryžių" (1903), kuriuose nemaža vietos skirta ir polemikoms pasaulėžiūros klausimais. Bet apologetinė kova ėjo ne tik perijodinėj spaudoj. Iš to laikotarpio yra ir atskirų veikalėlių[4]).

Ši katalikybės ir pozityvizmo pasaulėžiūrų kova beveik tuo pačiu laiku, kaip Lietuvoj, prasideda ir Amerikos lietuvių išeivių tarpe. Susilikvidavus „Aušrai", jos pijonierius ir redaktorius dr. J. Šliupas išvyksta į Jungtines Amerikos Valstybes ir ten greitu laiku, susiradęs visą eilę bendraminčių, pradeda ofenzyvą prieš

---

[1]) „Vadovas" 5 nr. (1909) 67: S t a u g a i t i s J., Tikėjimo priešininkai ir mes: „Aušrininkų laikais svietiškosios inteligentijos didžiumos protus laikė apglėbęs pozityvizmas, kuriam buvo pasidavę ir mūsiškiai. Jiems, žinoma, nerūpėjo katalikų idealai. Priešingai, anų metų patrijotams katalikystė rodėsi esanti tautinio darbo gaišintoja . Todėl nenuostabu, kad vienas garsusis anų laikų veikėjas auklėjo savyje tautiškosios Lietuvos Bažnyčios idealą, kitas gi — apskelbė atvirą kovą katalikystei drauge su lenkyste". „Rytas" 257 nr. (1932): Š l e ž a s P., Šimtas metų lietuvių perijodinei spaudai: „Prasidėjusi visuomenėje diferencija, atsiliepė ir į „Aušros" turinį, ypač nuo to laiko, kai ją pradėjo redaguoti dr. J Šliupas, žinomas laisvamanis. Po to katalikai nebegalėjo „A." bendradarbiauti. Nebetekę paramos iš katalikų, aušrininkai turėjo laikraščio leidimą sustabdyti (1886). Tada dešinieji aušrininkai ėmė leisti „Šviesą", kurios kryptis buvo aiškiai katalikiška". Be to, žiūr Dešimts metų Spaudos atgavimo paminėjimas (parengė ir išleido „Lietuvos Ūkininko" Redakcija), Vilnius 1914, 21—22 p.

[2]) „Vadovas" 5 nr. (1909) 67: S t a u g a i t i s J., Tikėjimo priešininkai ir mes: „Jo („Varpo") inicijatoriais ir veikliausiais darbininkais (V. Kudirka) buvo studentai varšaviečiai. Tuomet Varšuvos inteligentija savo didžiumoj buvo pasidavusi garsaus „pirmeivio" Swiętochowskio įtakai. Lietuviai varšaviečiai įdiegė aiškiai „pirmeiviškąją" dvasią naujam lietuvių organui. „Varpas" pagimdė „Ūkininką", teikdamas jam savo pakraipą". B i r ž i š k a Vac, Iš mūsų laikraščių praeities, Kaunas 1933, $4/_1$: „Dar „Šviesai" einant, Varšuvos universiteto lietuvių studentų tarpe kilo mintis leisti ir grynai pasaulinį, inteligentų laikraštį, kuris atitiktų ir tą „p o z i t y v i z m o" p a s a u l ė ž i ū r ą, k u r i a b u v o p e r s i ė m ę d a u g e l i s l i e t u v i ų s t u d e n t ų V a r š u v o j e, l e n k ų p o z i t y v i z m o į t a k o j e" (m. pbr.). Be to, žiūr. „Ateitis" 4 nr. (1914) 154—157: I z. G u s t u k a s, Lietuvių spauda iki 24 bal. 1914 m.

[3]) Jau „Varpo" 1895 m. 1 nr. Pr. Būčys griežtai poleminio pobūdžio straipsniu pasisako prieš kai kurias „Varpo" pažiūras.

[4]) Apytikrį jų sąrašą galima sudaryti iš „Katalogo visų lietuviškų knygų, gaunamų pas M. Saunus", Tilsit (be metų) ir A. Jono Zanavikučio (Juozo Angrabaičio) „Suskaita arba statistika visų lietuviškų knygų, atspaustų

katalikybę [1]). Jokio spaudos draudimo nevaržomi, Amerikos lietuviai katalikai imasi naujajam apaštalui ir jo bendradarbiams atsišaudyti.[2]) Šios kovos rezultate atsiranda apologetinio pobūdžio literatūra ir Amerikos lietuvių tarpe. [3])

Šis katalikybės su pozityvizmu susidūrimo momentas taip Lietuvoj, taip Amerikos lietuvių tarpe sudaro pirmąjį etapą katalikybės kovos su ateizmu. Greitu laiku ši daugiau teorinio pobūdžio kova virsta praktine socijalizmo ir katalikybės tarpusave kova. Tai antrasis etapas katalikybės kovos su ateizmu. Šį antrąjį kovos etapą tenka skirti į laikotarpį po spaudos atgavimo, nors faktinai jis prasidėjo dar prieš spaudos atgavimą.

2. Po spaudos atgavimo

Lietuvių apologetinės literatūros laikotarpį po spaudos atgavimo galima būtų padalinti į 3 dešimtmečius:

1. Nuo spaudos atgavimo iki did. karo (1904—1914 m.) populiarios moksliškos apologetikos dešimtmetis. Čia iš katalikų pusės pasireiškia tokie žymūs apologetai, kaip A. Jakštas [4]), Pr. Bučys, paskui Meškus — Panenupis — vysk. J. Staugaitis, Gerutis — kun. J. Balvočius, S. Šultė, Pr. Dovydaitis ir kt. Įvyksta spaudoje keletas susirėmimų, polemikų. Pradeda eiti rimtas ir apologetikai daug patarnavęs kun. A. Dambrausko redaguojamas „Draugijos“ žurnalas. Iš viso, katalikų spauda, kuri gražiai pradėjo augti ir kiekybe

---

Prūsuose nuo 1864 metų iki pabaigai 1896 metų“, Tilžė 1897, su M. Zauniutės „Priedas prie statistikos lietuviškų knygų...“, Tilžė 1900.

[1]) Maironis, Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga („Lietuvos Istorijoje“, Petrapilis 1906) 251: „Lietuvių į Ameriką išeivystė prasidėjo ypatingai nuo 1879 metų, bet tik J. Šliupui ir kun. A. Burbai čia persikėlus, ėmė švisti tarp mūsų išeivių tautiškas susipratimas. D. J. Šliupas savo radikalizmu ir bedieviškais raštais neužilgo čia sukėlė prieš save didžiausius ginčus ir milžiniškai prisidėjo prie suirimo vienybės tarp lietuvių amerikiečių“. M. Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos, 77: „Karšto antiklerikalo Jono Šliupo... pradėtas kultūros judėjimas, kaip ir Europoje, veikiai srovėmis susiskirsto: kun. Aleksandras Burba (1856—1896) nuo „šliuptarnių“ „burbinius“ katalikus pradžioj devyniasdešimtųjų metų atskyrė, o kiek vėliau (pusėje 90-ųjų) kun. Jonas Žilinskas tautininkus liberalus, prie kurių vėliau ir Šliupas prisiartino. Darbininkų judėjimas 90-aisiais metais buvo Šliupo radikalo įtakoje ir tiktai pusėje 900-ųjų prasiskyrė nuosavą taką, įsitaisė sau atskirą organizaciją“.

[2]) Bendrai Amerikos lietuvių apologetines kovas bent kiek gali pavaizduoti šie veikalai: iš katalikų priešinkų pusės — „Vienybės Lietuvninkų“ 25 metų Sukaktuvių Jubiliejus (1886—1911), Brooklyn 1911 ir iš katalikų pusės—kun A. Milukas, Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės, Philadelphia[2] (metai nepažymėti).

[3]) Amerikos lietuvių apologetinės literatūros bibliografiją galima sudaryti iš Ir. Jono (kun. Jono Žiliaus) „Suskaita arba statistika visų lietuviškų knygų, atspaustų Amerikoj nuo pradžios lietuviškos Amerikon emigracijos iki 1900 metų“, Plymouth 1900 ir „Darbo Žmonių Knygyno knygų katalogo 4 Nr. 1924 metams, Chicago“.

[4]) „Aš nežinau kito žmogaus, kurs taip organiškai būtų sutapęs su lietuvių tauta, tiek aršiai gynęs Katalikų Bažnyčią, kaip Dambrauskas“ (m. pbr.), sako kan. J. Tumas (žiūr. Prel. A. Dambrauskas, Užgesę Žiburiai, Kaunas 1930 X—XI p.).

ir kokybe [1]), savo skiltyse davė daug vietos apologetikai — moksliškiems ir populiariems jos straipsniams. „Vadovas", „Šaltinis", „Ateitis" ir kiti laikraščiai daugiau ar mažiau yra davę katalikų visuomenei ir tos rūšies straipsnių.[2]) Kaune įsisteigia S. Banaičio, o Seinuose kun. J. Laukaičio ir Ko katalikiškos lietuvių spaustuvės, kurios, be žurnalų, spaudžia šios rūšies literatūros atskiromis knygelėmis, brošiūromis. Amerikos lietuviai katalikai taip pat gausiai gamina apologetinės literatūros [3]), kurios nemaža dalis visada pasiekdavo ir Lietuvą.

2. 1914 m. prasideda pasaulinis karas, kuris laikė Lietuvą karo būklėje beveik iki 1923 metų. Šiuo laikotarpiu, žvangant ginklams, pasaulėžiūrų kovos ginklai turėjo kiek aprimti [4]). Šiuo laiku apologetinis frontas persimeta daugiau pas Amerikoj gyvenančius ir Rusijoj išblaškytus lietuvius. Rusijoj inteligentinės lietuvių pajėgos susikoncentravo Voroneže. Čia tad gimsta keletas apologetinių, bet mažiau reikšmingų, dalykų. Amerika varo darbą savo keliu. Lietuvoje taip pat, nors negausiai, išleista tos rūšies veikalėlių. Atgavus nepriklausomybę, nuo 1918 m. pradeda dygti liet. žurnalai, steigtis mokslo įstaigos. Bet visų galvos ir rankos buvo įkinkytos į kuriamąjį valstybės darbą [5]). Tad apologetinė literatūra beveik iki 1923 m. dar vis negausi.

3. Paskutiniųjų dešimties metų laikotarpis (1923—1934 m.) bene gausiausias tiek katalikų, tiek jų priešų šios rūšies literatūra. Kaskart vis labiau ji rodo tendencijos pereiti į mokslinę, filosofinę bei spekuliatyvinę (sąryšy su gamtos mokslais) sritį [6]),

---

[1]) Žiur. Jakštas A., Pirmutinės Spaudos atgavimo sukaktuvės 1904—1914, Kaunas 1914, 13—15 ir 17—20 p.

[2]) Kad apologetiški tikslai anų laikų katalikų laikraštijai buvo ne antraeilis dalykas, tai, be kitko, konstatuoja ir A. Jakštas (Mūsų Naujoji Literatūra, II t. 622): „Katalikiškoji šios gadynės laikraštija turi du uždaviniu: aiškinti tikėjimo tiesas ir gintis nuo priešų užpuldinėjimų" (m. pbr.).

[3]) Daug nuopelnų čia turi kun. A. Miliukas, kurs pats rašė, vertė ir savo „kaštu" leido.

[4]) Šiuo metu buvo sustabdytas ir apskritai knygos plėtimasis. „Lietuvos išsisklaidymas didžiojo karo metu", rašo Biržiška Vac. „Lietuvių knygos augimo etapuose", 32: „vėl keletai metų sustabdė knygų plėtimąsi. Tiesa, ištrėmime buvo leidžiama laikraščiai, šiek tiek spausdinama ir knygų. Bet parašytos dienos reikalui patenkinti, išspausdintos dienos klausimams nušviesti, visos tos knygos, grįžus į Lietuvą, veik jokios reikšmės neturėjo; knygos plėtimosi ne tik pirmyn nepastūmėjo, bet iš dalies sustabdė. O didžiausiu vargu pačioj Lietuvoj spausdinamos vokiečių okupacijos metu knygos to trūkumo papildyti negalėjo".

[5]) Plg. Biržiška Vac., Lietuvių knygos augimo etapai, 32: „Pirmieji Lietuvos nepriklausomybės metai veik visus rašytojus pastatė į valstybinio aparato organizatorių eiles. Jų literatūriniai gabumai sunaudojami įvairios rūšies tarnybinei literatūrai parengti. Ir tokios rūšies knygos pradžioje sudarė žymiausią visų spaudinių dalį. Tariamąjį gyvumą knygų rinkoje pastebime tik 1921—1923 m., bet tai buvo tik dirbtinis gyvumas, iššauktas vien tik vokiečių markės infliacijos ir prūsų spaudos darbo pigumo".

[6]) Plg. Biržiška Vac., Lietuvių knygos augimo etapai, 32: „Nuo to laiko (vadinas, nuo 1923 m. — St. Y.), laikinai knygų produkcijai puolus, pastebimas nuolatinis kad ir lėtas tiek kokybinis tiek kiekybinis knygos augi-

nors kartu nuo jos neatsilieka ir populiarioji apologetika. Įkūrus Lietuvos Universitetą, paskiriama jame ir apologetikai katedra, kurią vesti pavedama žymiam apologetui kun. Pr. Būčiui. Kuriasi katalikų filosofijos „Logos“, gamtos mokslų „Kosmos“ ir religijų istorijos „Soter“ žurnalai, kurie labai daug tiesioginiai patarnauja apologetikai. Be to, Filosofijos Fakultetas savo skolastinės filosofijos dėstymu vis labiau ir labiau pakerta šaknis buvusioms čia madoje Kanto, Hegelio ir kitoms materijalistinėms, pozityvistinėms filosofijos sistemoms, ir tuo būdu netiesioginiai daug patarnauja apologetikai. Tačiau ir priešai, susikoncentravę humanitarinių mokslų ir kt. fakultetuose, nors atsitiktinai, bet rūpestingai taipgi varė savo darbą. Be „Kultūros“ žurnalo, kur bendradarbiavo ir tebebendradarbiauja net tituluoti mokslo laipsniais asmenys, 1931 m. į kovos areną išeina „aktyvusis ateizmas“ su savo „Vagos“ žurnalu, o 1932 m. — „Laisvamaniu“. Kovai su kat. religija ir Bažnyčia reguliariai šaukiami „Kultūros kongresai“. Įsteigiama „Spaudos Fondo“ b-vė, kuri kartu su Šiaulių „Kultūros“ b-ve (dabar jau likvidavusi) leidžia nemaža ofenzyvinių prieš Bažnyčią brošiūrėlių ir veikalų. Šiuo metu labai aktualūs Bažnyčios ir valstybės santykių klausimai katalikybės oponentų jėgas padidino ir iš indiferentiškojo liogerio pusės.

---

mas. Ir dabar jis eina dviem kryptimis: masinis skaitytojo užkariavimas, o be to, spausdinama knygos, galinčios patenkinti ir kulturiškesnį skaitytoją. Šis paskutinysis reikalas įgyja ypatingos reikšmės kasmet augant skaičiui žinių ir mokslo ieškančios jaunuomenės, kuri jau nebegali, kaip kad galėjo senesnioji karta, naudotis svetimomis kalbomis rašytomis knygomis“.

I. SKYRIUS

Lietuvių apologetinės literatūros bibliografija nuo spaudos atgavimo iki did. karo

1. Apskritai

Pirmasis dešimtmetis po spaudos atgavimo yra labai svarbus bendrai lietuvių spaudos gyvenime. Ilgai slopinta energija, dabar atsipalaidavusi, parodo nepaprastą ekspansiją. „Dešimts metų tai, rodos, nedidelis laiko tarpas. Bet mūsų spaudos istorijoje tie dešimts metų (1904—1914) užims, be abejo, vieną iš svarbiausių vietų. Nes tame perijode raštijos srityje šoksta į darbą su tokiu nepaprastu pasišventimu, su tokiu pakilusiu ūpu, kokiu vėlesniame laike vargiai antrąkart besusilauksime“ [1]. „Galima sakyti, kad per paskutinį dešimtmetį mes prisispausdinome nemažiau, negu per 370 metų, t. y. nuo 1533 iki 1903 m.“ [2])

Tačiau, nežiūrint šio pakilusio ūpo ir didelių pastangų, lietuvių spauda vis dar nebuvo laisva nuo tam tikrų sunkybių bei kliūčių. „Griežtos rusų administracijos prievarta sustabdytas knygos produkcijos augimas, net ir įtemptomis pastangomis negalėjo pasiekti tos aukštumos, kurios normališkai plėtodamasis būtų pasiekęs. Knygos, ypač pasaulinio pobūdžio [3]), turėjo tiek turiniu, tiek forma taikintis spausdinimo aplinkybėms. Kai kurios literatūros šakos, ypačiai dailioji raštija, beveik visiškai plėtotis negalėjo. Įvairios mokslo knygos tik išimtinais atsitikimais buvo spausdinamos. Laikraščių plėtojimasis keliasdešimčiai metų sustojo. [4]) Negalėjo rastis autorių vien literatūros darbu besiverčiančių, nes jie iš tos literatūros negalėjo išgyventi. Knygų leidimas rėmėsi išimtinai visuomeninėmis aukomis ir neatsirado knygoms leisti asmenų, kurie jas leisdami galėtų atsižiūrėti į skaitytojų reikalavimus. Knygų platinimas keliasdešimt metų ėjo nenormališkais keliais ir draudimą panaikinus dar ilgus metus negalėjo prisitaikinti naujoms sąlygoms“. [5])

Visomis šiomis sunkybėmis žymiai mažiau galėjo skųstis šiame laikotarpyje (1904—1914) religinė literatūra. Jai kažkaip

---

[1]) Jakštas A., Pirmutinės (10-ties metų) spaudos atgavimo sukaktuvės 1904—1914, 3 p.

[2]) 10 metų spaudos atgavimo paminėjimas, Surengė ir išleido „Lietuvos Ūkininko“ Redakcija, Vilnius 1914, 11 p.

[3]) m. pbr.

[4]) Apie katal. laikraščius taip pasakyti nebūtų negalima, nes 1904—1914 m. katal. laikraščių buvo mažai ką mažiau, kaip ir dabar. Žiūr. Jakštas A., Pirmutinės sp. atgavimo sukaktuvės 1904—1914, 13—15 p.

[5]) Biržiška Vac., Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda, 63 p.

švelnesnė buvo ir rusų administracijos ranka, nes iš šios pusės ji, matyt, mažiausiai turėjo baimės, ir visuomenės pritarimas buvo didesnis, nes viena, ji, dažniau nusitverdama religinės literatūros dalykų spaudos draudimo metu, buvo labiau prie jos pripratusi, o antra, jos interesų tarpe labai dar mažą vaidmenį vaidino politikos, ekonomijos ir kiti klausimai, kurie būtų galėję išstumti naturalų interesavimąsi religiniais klausimais. Tuo būdu šis laikotarpis religinės literatūros gausumo atžvilgiu yra labai reikšmingas.

Vienoje „Liet. Ūkininko“ Redakcijos spaudos atgavimo dešimtmečiui paminėti išleistoje knygelėje nusiskundus klerikalais, kurių dabar „aprėpta kuo ne visas lietuvių gyvenimas“, paduodama lentelė, kiek kasmet išleista pasaulinių ir tikybinių knygų. Po lentele parašas: „Matome, kad prieš patį spaudos atgavimą tikybinių knygų būta tik penkta dalis arba viena iš 5 knygų. Nors tikrų žinių nėra, bet galima spėti, kad dabar 10 metų po spaudos laimėjimo tikybinių knygų turime jau daug didesnį procentą. Minėtas prof. Volteris sako, kad jų 1913 m. ypač daug išleista“.[1]) Liudo Giros tvirtinimu, nuo 1904 ligi 1914 metų lietuv. spaudinių išėjo ligi 3500[2]). Pritaikius „Liet. Ūkininko“ Redakcijos apskaičiavimą, kad 10 metų po spaudos laimėjimo tikybinių knygų turime daug didesnį procentą, negu anksčiau buvęs $^1/_5$, tai tas procentas turi sudaryti bent $^2/_5$ ar $^3/_5$ visų knygų. Bet, neperdedant, tegul tikybinių knygų procentas sudaro $^1/_3$ visų išleistų per 10 metų leidinių, tai, besiremiant Liudo Giros daviniais, jų bus 1166 spaudiniai. Bet A. Jakštas, patikrinęs tą ir kitas „Liet. Žinių“ 1914 m. 87 nr. (iš kur perspausdino ir „Liet. Ūkininko“ Redakcija minėtoj knygelėj) tilpusias pasaulinių — tikybinių knygų proporcijos dijagramas, sako: „Tiesą pasakius, tos dijagramos teturi vien formalę reikšmę. Tikrą reikšmę jos turėtų tik tuomet, jei dvasiško ir civilinio turinio knygų būtų spausdinama po lygų egzempliorių skaičių. Bet faktiškai taip nėra. Dvasiško turinio knygų spausdinama po 10.000 — 15.000 egz. ir daugiau, tuo tarpu šiaip jau knygelių leidžiama vos po kelis šimtus, daugiausia po kelis tūkstančius. Taigi dvasiškoji literatūra pas mus, be abejo, kaip buvo, taip ir nūn tebėra kur kas daugiau išsiplatinusi, negu taip vadinamoji „pasaulinė“[3]).

Šios nuomonės yra ir prof. Vac. Biržiška. Savo „Lietuvių knygos augimo etapuose“ 32 psl., kalbėdamas apie tikybinėms ir pasaulinėms knygoms leisti draugijų veikimą, jis pastebi, kad „ypač svietiškų knygų spausdinimo srity[4]), palyginus su spaudos draudimo laiku, toli nenužengta“.

Iš religinės literatūros didžiausią procentą anuomet sudarė apologetinė (imant apologetiką plačia prasme) literatūra. Juk net

[1]) 10 metų spaudos atgavimo paminėjimas, 14 ir 24 — 25 p.
[2]) Žiūr. Gira L, Spaudos draudimo ir atgavimo reikšmė kultūrinei mūsų pažangai, 13 p.
[3]) Jakštas A, Pirmutinės spaudos atgavimo sukaktuvės 1904 —1914, 28 p.
[4]) m. pbr.

beletristika, socialiniai klausimai, gamtos mokslo dalykai katalikų buvo traktuojami, kaip religijos, katalikybės apginimui reikalingi dalykai. Mokslo veikalai bei veikalėliai, kaip mokslo, be specifinio tikslo, tada dar neturėjo visuomenėje tiek pritarimo ir nebuvo taip reikalingi. Tad štai koks galėtų būti apytikris to laikotarpio kiekybinis apologetinės literatūros vaizdas.

Kalbant kokybiniu atžvilgiu, reikia pasakyti, kad šio laikotarpio apologetinė literatūra buvo daugiau populiari, ne kaip moksliška [1]). Tik vėliau inteligentams skirtuose žurnaluose, kaip „Draugijoj", „Vadove", „Ateityje", „Vilties" priede tilpdavo ir moksliški apologetikos dalykai.

Šio laikotarpio apologetinėj literatūroj, kaip gal ir bendrai apologetinės kovos lauke, nematyti kokios nors aiškios linijos klausimų parinkime. Rašyta tai, kas buvo priešininkų puolama, ką gyvenimas nauja iškeldavo. Tačiau beveik per visą šį laikotarpį be kitų klausimų labai daug vietos užima katalikybės ir socijalizmo tarpusavio santykiavimo klausimai. Mat, 19 amžiaus pabaigoj prasidėjęs įvairiose šalyse smarkus socijalistinis judėjimas palietė ir Lietuvą. Būdamas savo principais socijazlimas priešingas Kat. Bažnyčios mokslui, sutikdavo iš jos pusės pasipriešinimų. Kaip visur, taip ir Lietuvoj įvyko kolizija tarp socijalizmo ir Bažnyčios. Ta kolizija reiškėsi Lietuvoj dar prieš spaudos atgavimą. [2])

Spaudos laisvės grąžinimas taip visus paveikia, kad ta kolizija, liovus eiti senajai — slaptajai spaudai ir naujajai — laisvajai besikuriant, kiek laiko buvo nepastebima. Tačiau greitu laiku persiorientavus naujose veikimo sąlygose, ta kova vėl atsinaujina. „1905 — 1907 m. visuomenės gyvenimas ėjo (jau) daugiausiai kairinėje socialdemokratų įtakoje. Penktųjų metų lapkričio mėn. įvykęs revoliucinis valsčių, politikos organizacijų atstovų ir šiaip visuomenės veikėjų suvažiavimas, garsusis „Vilniaus seimas", vėliau Lietuvos socijaldemokratų kuopos veikimas II-je (1907 m.) Valstybės Dūmoje nustatė visuomenės judėjimo kryptį (socijalizmo pusėn). Socijaldemokratų laikraščiai, (kaip) „Naujoji Gadynė" (1906 m.), „Skardas" (1907 m.) ir „Žarija" (1907—1908 m.) plačiai (pradėjo) eiti per žmones. 1904 metų pabaigoj įsteigtas Vilniuje Petro Vileišio pirmasis lietuvių „Vilniaus Žinių" dienraštis (taip pat) dengėsi liberalizmo skraiste. (Apskritai) spauda ir literatūra pasižymėjo kovos ūpu".[3])

Kilo reakcija. Reakcija apskelbė kovą prieš tai įsivyravusiai revoliucinei politikai ir laisvai nuo tikybinės antspaudos kultūrai. „Reakcijos metu viešojo gyvenimo prišakyje stojosi pasiturinčių

---

[1]) Biržiška Vac., Lietuvių knygos augimo etapai, 30: „Visą tą laikotarpį iki 1914 m. po senovei viešpatavo maža brošiūra su visais jos minusais".

[2]) Jau „Apžvalga" (5 nr. 1896 m.) susirūpinusi stato klausimą „kokiu būdu galima atitraukti žmones nuo socialistų ir išnaikinti jų tamsią galybę".

[3]) Biržiška Myk., Lietuvių literaturos istorijos santrauka, Kaunas 1919, 12 p.

valstiečių ir miestelėnų buržuazija, tautininkų ir kunigų vedama. Kauno visuomenės ir literatūros mėnesinis „Draugijos“ raštas (nuo 1907 m.), šiaipjau 1907 m. pradėjusi eiti, o nuo 1913 m. dienraščiu virtusi Vilniaus „Viltis“, Seinų „Šaltinio“ savaitraštis (nuo 1906 m.) nustato dabar visuomeninį — tautinį gyvenimą ir darbą. Kunigai kuria draugijas, kurios gauna žymios įtakos žmonėse. Apsilpę, apleidus juos kai kuriems į tautininkų eiles perėjusiems vadovams, plačiau veikti valdžios nebeleidžiami, gerokai nublukę liberalai ir demokratai susispietė liaudies „Lietuvos Ūkininko“ (nuo 1905 m. pabaigos) ir šviesuolių „Lietuvos Žinių“ (nuo 1909 m.) Vilniaus laikraščiuose. Smarkiai persekiojami socijaldemokratai 1910 — 1911 m. „Visuomenės“ mėnesinį raštą bepajėgė prieš reakciją statyti“.[1]) Tuo būdu nuo 1908 metų apologetinėje kovoje socijalizmo įtaka visai sumažėjo. Tik Amerikos ir Škotijos lietuvių tarpe veikiančios socialistų organizacijos, nevaržomos jokios valdžios cenzūros ir mažiau sutikdamos iš visuomenės pusės pasipriešinimo, plėtojo savo priešvalstybinę ir priešreliginę spaudą.

2. Socijalistinės įtakos didėjimo laikotarpis

1904 metai poleminių dalykų duoda dar labai nedaug.

Iš priešų pusės: Kugis-Mugis rašo „Seniems kanauninkams ir pralotams, klebonams ir jauniems kamendoriams“ [2]), kurie keikia socijalistus. Knygelės tikslas — pramušti kunigų norimą užtvenkti socijalistinei spaudai kelią ir išmokyti žmones, kurie dar tebegalvoją kunigo smegenimis, žiūrį kunigo akimis ir klausą kunigo ausimis, — galvoti savo protu (5 p.). Įrodinėjama, kad kunigai galį būti ir ne Kristaus atstovai, nes iš seminarijos daug jų išeiną be pašaukimo. Kas dėl kunigiškos valdžios, kuri gaunama tarpininkaujant šv. Petrui ir apaštalams, tai apaštalai, su pilnu savęs atsižadėjimu sekę Kristaus mokslą, tą valdžią turėję, o tie, kurie neseką apaštalų pavyzdžiu, tos kunigiškos valdžios neturį. Knygelėje apsčiai panaudota Šv. Rašto citatų.

Dr. J. Šliupas verčia Krapotkino brošiūrėlę „Spenceris Herbartas. Trumpa apžvalga jo filosofijos“. [3]) Veikalėlis liečia ne tiek paties Spencerio filosofiją, kiek materijalistinės, evoliucijonistinės, pozityvistinės filosofijos raidos istoriją. Apie tai kalbėti, Spenceris, atrodo, tebuvo tik proga. Tačiau kiek kalba apie Spencerį, tai tik apie tą jo filosofijos pusę, kuri priešreligiška, prieškrikščioniška. „Spencerio krikščionybė yra tokia pat religija, kaip kiekviena kita: gimusi iš tų pačių prietaringų papročių, iš to paties pasibijojimo gamtos atsitikimų etc.“ (14 p.). Tačiau su skausmu išsitaria apie Spencerį dėl to,

---

[1]) Biržiška M., t. p. 18 p.

[2]) Londonas 1904, 24 p.; šios ir keleta kitų panašaus pobudžio knygelių leidėjas buvo Lietuvių Socijaldemokratų Partija, įsikūrusi 1895 m.

[3]) Plymouth 1904, 39 p.

kad nors „jis subudavojo savo sistemą visatos be tvėrėjo, vienok būtų meiliaus buvę žiūrėti, jeigu ji būtų sugriovusi prietarus, kurie temdina žmones ir juos trukdo pasisavinti jo systemą“ (15 p.).

Dr. A. Bacevičius rašo „Istoriją Abelną“, [1]) kurioje iškraipoma istorijos faktai dėl žydų išvedimo iš Egipto ir įžeidžiamas Kristus, laikant Jį agitatoriumi. Kalbėdamas apie Judėją, rašo: „Maižiešius, matydamas prispaudimą savo giminių, pradėjo ieškoti jiems naujokinės. Kada surado jis tinkamą vietą, pradėjo išvadžioti iš Aigipto nelaisvės ir, tokiu būdu, per 30 metų išvedė 3.000.000 vergų į aną pusę Ethamo tyrų, į Palestinos pakraščius, kur įsteigė naują žydų karalystę“ (212 p.). Dėl Kristaus štai kaip protaujama: „Jų (žydų) tauta savo tarpe turėjo gabius agitatorius ir vadus, kokių jokia kita tauta tose gadynėse neturėjo. Kristus taip pat paėjo iš žydiškos Dovydo eilės, giminės ir daugelis garsių agitacijoje asmenų“ (231 p.).

Randame dar vieną tų metų nekatalikišką dalyką, būtent, Dr. M. L. Rosenthal'io „Prisiwertimas Žydiszko žalnieriaus Liekoriaus“. [2]) Knygelė rašyta gotiškomis raidėmis, kalba apie vieno gydytojo žydo atsivertimą. Šios knygelės protestantiškumą liudija, pav., toks nuodėmių atleidimo supratimas. Prie motinos kapo esančiam „Ponas Dievas didžiausiame susimilime jo sąžinei pakajų bei griekų atleidimą dovanojo tikėjime į Jėzaus nupelnymą“ (m. pbr. 26 p.).

Iš katalikų žymesnis tėra vienas dalykas, būtent, Prel. A. Dambrausko „Piśma katoličeskago bogoslova k pravoslavnomu“. [3]) Tai poleminiai laiškai su pravoslavų teologais iš tų laikų, kai autoriui teko būti Rusijoj ištremtam. Knygelėje nagrinėjama viso dešimts klausimų, būtent: Florencijos visuot. vyskupų susirinkimas, popiežiaus neklaidingumas, Mato 16, 15—19, sentikiai ir kt. Knygelę išleido Krokuvos Jėzuitai.

Labai maža apologetinio pobudžio turi „Atminimas 50 metinio Jubiliejaus Švenč. Marijos Panos Nekaltai Pradėtos“[4]), kuriame pozityviai išdėstoma šios dogmos atsiradimas ir motyvai, kodėl dabar jubiliejus skelbiamas. Bet kadangi žmonėse dėl šios dogmos, matyt, būta priekaištų, tad knygelėje yra ir pora apologetiškų į priekaištus atsakymų. „Apskelbimas Nekalto Prasidėjimo Marijos Panos ne buvo tat nauju išmislu, bet patvirtinimu ir aiškesniu aptarimu to, ką visa kat. Bažnyčia nuo pat savo pradžios šventai tikėjo...“ (25 p.). Toliau, kalbant apie Marijos „privalumus ir galybę“, užsimenama apie Jėzaus brolius ir atsakoma, kad tai buvo netikri Jėzaus broliai, bet brolainiai, t. y. Kleopo, šv. Juozapo brolio ir antrosios Marijos, šv. Mergelės giminaitės, sūnūs.

[1]) Dr. A. Bacevičе, Istorija Abelna, Dalis I, Chicago Ill. 1904, 497 p.
[2]) Bitėnai 1904, 32 p.; leidimas „parūpintas per lietuviszkû Baptistû Draugystę“; vadinas, lietuviška baptistų draugija, kuri visuotinio gyventojų surašinėjimo metu Lietuvoje turėjo 379 narius, jau veikė prieš 1904 m.
[3]) Krakov 1904, 141 p.
[4]) Tilžė 1904, 32 p.

1905 metai apologetinės literatūros tiek iš priešų, tiek ir iš katalikų pusės duoda truputį daugiau.

Iš priešų pusės Sabastijono Faurės „Dievo piktadėjystės“[1]) sprendžia mokslo ir religijos tarpusavio santykiavimą. Kosmas esąs kilęs iš amžinos materijos, kurios „gyvuojanti ypatybė“ esąs judėjimas; tvarkos ir netvarkos sąvokos — tik mūsų proto padaras; pasaulio sukūrimo hipotezė — nesąmonė, absurdas; apreiškimas prieštarauja šių laikų mokslui; šv. Rašto vartojama chronologija ir kiti dalykai — kvailybė; Dievo apveizda, leidžianti pasaulyje blogį, taip pat kvailybė. Apskritai, religija yra atnešusi žmonijai „visą nelabumą“. Kadangi „nuo perilgo laiko jau žmonija užsileido dievu be filosofijos, (tad) atėjo laikas paglamonėti filosofiją be dievo.“ (15 p.).

Ekskunigas Vl. Dembskis[2]), likęs dr. J. Šliupo bendradarbiu, rašo veikalą, „Kankintojai ir kankintiniai už mokslą“[3]). Ilgame įvade pasisako savo pažiūras į blogio pasaulyj atsiradimą. Kaip Rousseau manė, kad pradžioje Dievas sukūręs žmogų gerą, tik paskui jį sugadinusi kultūra, taip panašiai ir Dembskis tvirtina, kad pradžioje buvę viskas gera (nes pačioje prigimtyje — gyvybės celuloje nieko blogo negalį būti), tik blogį atnešusi religija. Ji, pati būdama blogybė, neapkenčianti viso, kas neša šviesą ir gerą, būtent, ji neapkenčianti mokslo ir jo gerbėjų mokslininkų. Taip įvertinus religiją, ar bereikia stebėtis, kodėl Pagonija persekiojo Sokratą ir stoikus, o krikščionybė — Hipatiją, Abelardą, Mykolą Servetą, Giordano Bruno, Kazimierą Lyszczinskį, kurių kankininkystė toliau ir aprašoma. — Jo vienminčiai šį veikalą laiko protestu prieš maldą, nes malda naikinanti žmonių valią priešintis žudytojams; tai esanti piktybė, gudrus religijų valdovų įrankis palaikyti žmones sau nuolankius [4]).

Kova su kuria nors pasaulėžiūra ar religija geriausiai sekasi tada, kai sudiskredituojama jos atstovai, vyriausi vadai. Ši priemonė beveik visada buvo vartojama kovai su katal. Bažnyčia. Tuo tikslu išleidžiama E. Pasteri „Gyvenimas Šventojo Popiežiaus Benedikto IX, valdžiusio Apaštalų Sostą Ryme nuo 1033 iki 1044 metų“. Tas pats to paties autoriaus (čia dar pažymėtas vertėjas J. K.) ir to paties leidimo veikalas turi dar ir kitą pavadinimą „Po priedanga šventenybės. Istoriška apysaka“ [5]). Šioj apysakoj aprašoma, kaip grovas Toskonello, 20 m. vaikinas, paeinąs iš Morozijos ir Teodozijos, „garsių paleistuvių, su kuriomis paleistuvavo popiežiai“ (7 p.), didžiausias viso miesto paleistuvis, papirkimais išrenka-

---

[1]) Philadelphia 1905, 18 p.

[2]) Žiūr. veikalą „Kuningas Vladislovas Dembskis, jo gyvenimas, raštai ir darbai“, Schranton 1916, 165 p.

[3]) Plymouth 1905, 183 p.

[4]) Žiūr. Kuningas Vladis. Dembskis, jo gyvenimas, raštai ir darbai, 136—137 p.

[5]) Abu veikalai išleisti (bent taip pažymėta) Odesoje 1905, 100 psl., bet tikroji jų išleidimo vieta yra Chicago.

mas popiežiumi (8 p.). Toliau šlykščiausiomis spalvomis aprašoma to popiežiaus gyvenimas: paleistuvavimai, žudymai, net motinos nužudymas, veidmainystė. Sudaroma popiežiaus — budelio vaizdas. Ir visa ta parnografija pabaigoje norima paremti tarytum istoriniais daviniais ir paties Benedikto IX įpėdinių — popiežių liudijimais, tačiau nenurodoma, iš kurių šaltinių tie daviniai ir liudijimai paimti.

Šis šlamštas, be kitko, rodo, kaip puikiai mūsų Amerikos bedieviai sugeba kovoti su Bažnyčia. Antai, kad veikalas plačiau paplistų, jis pavadinamas dviem skirtingom antraštėm, o kad skaitytojas negalėtų įtarti, kad čia žinomų Amerikos bedievybės apaštalų darbelis, nenurodoma nei vertėjas, nei leidėjai, pagaliau tyčia pakeičiama išleidimo vieta.

Socijalistams, ypač 1905 metų revoliucijos metu, buvo svarbu įtraukti į savo eiles kuo daugiausia žmonių. Kadangi beveik visi Lietuvos žmonės buvo katalikai ir į socijalizmą žiūrėjo kaip į bedievybe kvepiantį dalyką, tad stengtasi įrodyti, kad socijalizmas nepriešingas katalikybei, kad net šventieji yra buvę socijalistais [1]), kad tik dabartinių laikų kunigai dėl savo asmeniškos naudos kovoją prieš juos. Bet štai jau ir iš kunigų turime socijalistų, net revoliucijonierių. Tuo tikslu atsiranda knygelė „Kunigo Jurgio Gapono laiškai“ [2]). Tačiau tas kunigas, pasirodo, pavartotas tik dėl agitacijos: „Pakol mes neturime savo Gapono — katalikų kunigo — revoliucijonieriaus, taigi, agitacijai (m.pbr.) leidžiame maskolių popo — revoliucijonieriaus laiškus“ (2 p.).

Šiais metais Vilniuje įsteigiama „Šviesos“ Bendrovė leisti pirmeiviškoms knygoms lietuvių kalba. Be vieno kito mokslo veikalėlio, ji nemaža yra išleidusi ir ofenzyvinių pirmeiviškų socijalistinių knygelių, [3]) apie kurias bus kalbama toliau.

Teosofija jau nuo seniau rodo didelį norą prigyti ir Lietuvoje. Jos apaštalas Vydūnas 1905 m. Tilžėje pradeda leisti teosofijos laikraštį „Šaltinį“ [4]), kuris ėjo iki 1909 m.

Iš katalikų apologetinės literatūros turime nedaug, vos porą rimtesnių ir porą beletristinių apologetinių dalykų.

Kun. J. Gerutis-Balvočius rašo „Sodžiūnų teologiją“ [5]). Vaizdingai, gerutiškai parašytas veikalas nagrinėja tikėjimo klausimus katekizme nurodyta tvarka. Nors jis teologijos tiesas dėsto daugiau pozityviai, tačiau tikslas, reikia manyti, buvo apologetiškas: išblaškyti įvairias skaitytojų abejones, prietarus, nušviesti neaiškumus, atremti priekaištus. Turint tokį tikslą, negalima išsi-

---

[1]) Plg. Janulaitis A., Senovės šventieji ir dabartiniai bedieviai, Tilžė 1907, 16 p.; Žmogus, Ar socialistas gali būti kataliku, Plymouth 1900, 22 p.

[2]) Londonas 1905, 16 p.

[3]) Iki 1907 m. „Šviesos“ išleistų knygelių sąrašą patiekia S. Matulaitis, Lavinimosi knygynėlis (pirmeiviškųjų knygų lavinimuisi tinkamųjų sąrašas), Vilnius 1907, 32 p.

[4]) Beveik visi čia tilpusieji teosofiški straipsniai yra ir atskirai išleistose Vydūno knygelėse, apie kurias bus kalbama toliau.

[5]) Shenandoah 1905, 285 p.

versti ir be apologetinių argumentų, kuriuos Gerutis ir vartoja kalbėdamas apie Dievą, Bažnyčią, popiežių ir kt.

Panašus į Geručio veikalą yra ir kun. D. Bončkovskio „Platus išguldymas katalikų mokslo“ [1]. Tai mokyklai skirtas dogmatikos vadovėlis. Tačiau, kiek jis čia vartoja proto argumentų, — o jų vis dėlto vartoja — galima jį pavadinti ir apologetišku. Įvade plačiai kalbama apie tikėjimą apskritai, apie jo reikalingumą, apie apreiškimą, tikėjimo paslaptis ir apie krikščioniškąją religiją. Toliau 54-se paragrafuose išdėstoma visos pagal Apaštalų išpažinimą tikėjimo tiesos.

„Nuo kokios dvidešimties metų pradėjo atsirasti apysakaičių, apkraujančių kunigus visokiais mėšlais“ [2]. „Yra net daktaras, kursai, prisiėmęs Šventmikio slapyvardę apsirinko sau greta medicinos dar kitą profesisiją: rašyti išjuokiančias ir pažeminančias visus ne bedievius ir ne socialistus pasakaites. Tose pasakaitėse [3]... kunigams ir apskritai visiems, kas turi nelaimę nepatikti ponui daktarui, yra užmetami biauriausi darbai. Bet tokia taktika turi vieną silpnybę: labai lengvai gali būti atgręžta prieš pačius jos vartotojus“ [4]. Ir iš tikrųjų, į savo priešus jų pačių ginklus pirmiausia atgręžė Antanas Kapsas. Daugiau apologetinio pobūdžio apysakaitėje „Iš mūsų gyvenimo“ [5] jis bando išteisinti kunigus nuo prikišamų jiems pasauliečių inteligentų priekaištų ir įrodyti, kad lupikauja ne kunigai, bet daktarai ir advokatai [6].

Panašų tikslą turi S. Petrovo „Pėdom Kristaus“ [7], kur vaizduojamas idealistas visuomenininkas, darbininkų globėjas kunigas Petras Dumšys.

Vysk. Paliulionio inspiruojami, katalikai 1905 m. lapkričio mėn. 24 d. Kaune pradeda leisti „Nedėldienio Skaitymo“ laikraštį, kurį pradžioj redagavo prel. A. Karosas, paskui kun. A. Dambrauskas ir pagaliau kun. A. Alekna. Šio laikraščio skiltyse vėliau randame polemikos su bedieviškais laikraščiais („Naująja Gadyne“ ir kt.) religijos klausimais. Čia tilpo Vilniaus vysk. Ropo ir Žemaičių vysk. Paliuliono ganytojiški laiškai revoliucijos reikalu, kurie iš socijalistų pusės iššaukė smarkių puolimų [8].

---

[1] Bončkovski D. kun., Platus išguldymas katalikų mokslo (dalis dogmatiška), vertė kun. Jul. Jasienskis, Vilnius 1905, 85 p.

[2] „Draugija“ 9 nr. (1907) 89: P. Būčys, A. Kapso „Iš mūsų gyvenimo“ recenzija.

[3] Plg. Šventmikis, Puota, Plymouth 1902, 32 p.; Šventmikis, Smertis, 1903², 32 p.; Šventmikis, Parmazonas arba Dievo rūstybės baisumas, Vilnius 1906², 37 p.; Laidokas, Ašis, Plymouth 1905, 15 p. ir kt.

[4] „Draugija“ 1 nr. (1907) 63 p.

[5] Shenandoah 1905, 31 p.

[6] Šiais klausimais buvo kilusi įdomi polemika 1913-jų metų „Šaltinio“ su „Liet. Ūkininku“. Apie tai žiūr. toliau.

[7] Petrovas S., Pėdom Kristaus, I d., vertė Stef. Kairiūkštytė, Boston Mass 1905, 176 p.

[8] Žiūr. Šermukšnė (V. Didžiulytė), Kunigai ir revoliucija, Vilnius 1906, 32 p.

1906 metai. Iš priešų pusės kažin koks M. klausia „Socialistai ir masonai, ar jie mums priešai?“[1]) Tai antitezė to, ką katalikai yra tvirtinę savo knygelėje „Didžiausieji mūsų priešai socialistai ir masonai“[2]). Masonų programa esanti platinti žmonių tarpe meilę, o socijalistų idėjos esančios paremtos neužginčijamais mokslo, įrodžiusio dabartinio žmonių vargo priežastis, pamatais. Jei masonai naikiną tikėjimą, tuomet tai jie darą tik dėl to, kad jis neduodąs meilei žmonėse įsikūnyti. O socijalistai kovoją su kunigais dėl to, kad šie mokydami žmones kantrybės varguose, primindami jiems meilės ir neužmušimo įsakymus[3]), žadėdami laimę danguje, malšiną tarp luomų neapykantą, trukdą socijalistų rengiamąją kovą ir tuo atitoliną jų tikslų pasiekimą[4]).

J. Laukis verčia prancūzo Eugenijaus Sue apysakaitę „Sidabrinis kryželis arba Dailydė iš Nazareto“[5]), kurioje atvaizduojamas Kristus, kaip koks daktarėlis su „balsamais“, filantropas „su čereslu“, sauja dalinąs vargšams pinigus, nežinia iš kur gautus, „agitatorius“, griaunąs „supuvusią tvarką„ ir beveik socijalistas. Vertėjas prakalboje sakosi „tyčiai“ išvertęs tą veikalą „dėl jo didelės pritaikomybės prie dabartinių laikų“. Ta „pritaikomybė“ esanti analogija tarp Kristaus mokslo ir socijalizmo: kaip Kristaus mokslas išgriovęs seną netikusią pagonijos tvarką, taip dabar socijalizmas, panaikinęs nedorą kapitalizmo viešpatavimą ir iškreiptąją krikščioniją, pagaminsiąs žmonijai naują civilizaciją.

K. Petrusevičius, rusų agentas ir lietuviškiems laikraščiams quasi-cenzorius, paskui marijavitų laikraščio „Teisybė“ redaktorius, rašo knygelę „Ar gali žmonės rinkti kunigus“?[6]) Suminėjęs „Vilniaus Žiniose“ [7]) patalpintus Krekenavos valstiečių išrinktiems Valstybės Dūmon atstovams reikalavimus, kurių 4-me punkte sakoma, „kad kunigus, mokytojus, raštininkus, policistus ir kt. galėtumėm rinkti mes, valstiečiai, iš savo tarpo“ ir laikydamas pono K. Sk. į tai atsakymą „Nedėldienio Skaityme“ [8]) nepilną, — duoda čia į tai platų atsakymą, kuriame krekenaviečių reikalavimus kunigų rinkimo reikalu laiko teisėtus. Toliau, remdamasis šv. Raštu, padavimais ir pačių kunigų vartojamais Bažnyčios istorijos vadovėliais (pv. Vascoti), jis įrodinėja, kad šv. apaštalo Motiejaus, 7 dijakonų, vyskupų ir popiežių išrinkime žmonės turėję rinkimų teisę. Didžiausios žalos duodąs šiandien kunigų priklausomumas nuo vyskupų, kurie esą lenkomanai.

---

[1]) Vilnius 1906, 16 p.

[2]) Žiur. A. Jakštas, Mūsų Naujoji Literatūra, II t, 94—96 p.

[3]) Žiūr. „Nedėldienio Skaitymas“ 36 ir 42 nr. (1906): Druskius, Neužmušk ir Nedegink.

[4]) Žiūr. Recenzija „Draugijoj“ 9 nr. (1907) 86 p.

[5]) Chicago 1906.

[6]) Vilnius 1906, 16 p; tuo klausimu tolimesnės polemikos žiūr. „Nedėldienio Skaitymas“, 33 nr. (1908) ir „Teisybė“ 4—5 ir 9 nr. (1908).

[7]) „Vilniaus Žinios“ 60 nr. (1906).

[8]) „Nedėldienio Skaitymas“ 16 nr. (1906).

Kaip pavyzdį paduoda Vilniaus vysk. Ropo elgesį su „Šviesos“ redaktoriumi kun. J. Ambroziejumi, kuris už lietuvių kalbą ir raštą buvęs nubaustas. [1]) Kur kas, esą, geriau, jei kunigai būtų žmonių renkami ir tik jų priklausytų.

Jau buvo minėta socijalistų pastangos įtraukti per *fas nefas* į savo eiles daugiau katalikų. Kadangi kunigai savo autoritetu vis dar jiems kliudė šio tikslo siekti, tad štai dar vienas įrodymas, kad ir tie patys kunigai virsta socijaldemokratais. Apie tai kalba Gerės knygelė „Kaip kunigas virto socijaldemokratu“. [2]) Tačiau ir čia pasirodo esąs ne katalikų kunigas, bet vokiečių liuterių pastorius. [3]) Knygelėje bandoma įrodyti, kad, tapus socijaldemokratų partijos nariu vis dėl to esą galima palikti kunigu ir krikščioniu, nes tikėjimas — privatus kiekvieno asmens dalykas. Socijaldemokratija ne tik kad suderinama su krikščionija, bet dargi net esanti griežtai su ja susijusi: tikėjimas — tai tik prakilniausias žmonių jausmas — meilė, o meilę galinti geriausia įvykdyti darbininkų draugija — socijaldemokratija. „Tikėjimas padarė mane socijaldemokratu“, sako tad pastorius. Antras motyvas, kodėl jis tapo socijaldemokratu, esąs tas, kad socijaldemokratijos tikslas neprieštaraująs mokslui, o socijalizmo mokslas, nors „neparemtas svajonėmis ir neturįs miglotų doros ir tikėjimo siekimų“, vis dėlto aiškiausiai parodąs galutinį tikslą.

Antroji tos pačios knygelės dalis, tai Šermukšnės (V. Didžiulytės) „Kunigai ir revoliucija“. [4]) Čia labai nerimtu tonu prikišama kunigams, kad jie krypstą į tą pusę, kuri paimanti viršų. Kaip pavyzdį ima „judošių“ prel. Antanavičių — Seinų vyskupijos valdytoją, kuris 1905 metais išleidęs prieš socijalistų judėjimą raštą, o paskui, pastariesiems laimėjus, ėjęs su jais išvien. Kritikuojant kunigų-juodašimčių (faktiškai vyskupų) atsišaukimus, įsižeidžiama pasakymais, kad socijalistai einą prieš tikėjimą, norį sugriauti Kristaus Bažnyčią; prašoma įrodyti, kokiuose jų raštuose esą taip pasakyta.

Į kovos areną šiais metais išeina du nauji socijalistų laikraščiai: „Naujoji Gadynė“[5]) ir „Lietuvos Ūkininkas“. Be prieškatalikiškų straipsnių, jie pradėjo dar leisti knygelių serijas, kuriose buvo propaguojamos socijalistinės idėjos ir puolama katalikybė.

Iš katalikų pusės J. Gerutis išverčia vieną iš populiariškiausių visam pasauly apologetikos veikalų, Būčio vadinamą

---

[1]) Apie vysk. Ropo ir kun. Ambroziejaus bylos eigą žiūr. „Šviesa“ 14—20 nr. (1907).

[2]) Vilnius 1906, 32 p.; toj pačioj knygelėj yra ir Šermukšnės „Kunigai ir revoliucija“.

[3]) Žiūr. „Šaltinio“ 10 nr. (1907) str. „Pastoriai virsta socijalistais“.

[4]) Žiūr. atsakymą „Šaltinyje“ 28 nr. (1906): Dėdė Atanazas, „Kunigai ir revoliucija“.

[5]) Ji, kaip savaitinis laikraštis, pradėjo eiti Vilniuje 1906 m. gegužės mėn. Nuo 1907 m. pradžios ji virto „Skardu“, o nuo 1907 m. pusės — „Žarija“, ėjusia iki 1908 m. pusės (Plg. Biržiška Vac., Iš mūsų laikraščių praeities, 5/8 p.).

apologetikos deimantu, [1]) Kun. M. Moravskio „Išvakarės gret Lemano Ežero“. [2]) Nujausdamas, kad veikalas bus sunkiai suprantamas paprastai liaudžiai, vertėjas žodyje į „meilutį skaitytoją“ perspėja ir prašo dėl to nepykti. Toliau, šešiuose skyriuose gvildenami šie klausimai: Religijos klausimas tarp dabarties žmonių, šiandieninis mokslas ir religija, Dievas ir piktas pasaulyje, krikščionybė tarp religijų, Kristaus asmuo, katalikybė ir kiti tikėjimai. Septintose išvakarėse gvildento klausimo — katal. Bažnyčia ir tautinės bažnyčios — vertime nėra. Matyt, vertėjas vartojo sutrumpintąjį leidimą, kuriame trūko septintųjų išvakarių.

Vyskupo M. Volončauskio veikalo „Pradžia ir išsiplėtojimas katalikų tikėjimo“ 1862-jų metų leidimui pasibaigus, kun. A. Milukas, manydamas, kad „jai panašios lig šiol suvis neturime“, išleidžia ją antrą kartą. [3]) Tai populiari, istoriška liaudžiai skirta knyga. Jos tikslas apologetiškas: įrodyt persekiojamos Bažnyčios nuostabų augimą, kitaip tariant, įrodyt iš istoriškų faktų Bažnyčios dievišką kilmę, jos dieviškumą. Istorija čia apima įvykius iki V-jo amžiaus.

Popiežiaus neklaidingumą gina J. Baltrušaitis knygelėje „Rymo Popiežiaus neklaidingumas trumpai išaiškintas“. [4]) Šios knygelės atsiradimo motyvas buvo štai koks: „Iš visų švento tikėjimo tiesų pastarame laike beveik su didžiausiu įnirtimu pradėjo užpuldinėti ant Rymo Popiežiaus neklaidingumo. Vieni daro tai iš tikėjimo tiesų nežinojimo ir jų nesupratimo, antri iš savo puikybės ir nenorėjimo pasiduoti Bažnyčios valdžiai, treti vėl, kaipo atviri Bažnyčios priešai, norėdami išgriauti tos Bažnyčios pamatus“. Dėl to: „Skaitytojas čia ras išaiškinta: pirmiausia kame užsituri popiežiaus neklaidingumas, t. y. kokiuose dalykuose ir kuomet popiežius yra neklaidingas; paskui bus paaiškinta to neklaidingumo pamatai, ant kurių toji tikėjimo tiesa remiasi“ (3 p.). 15-kos puslapių knygelėje ši tiesa vaizdingai, išsemiamai ir visiems suprantamai išdėstyta. Tai vertingas mūsų kalboj dalykas, kaip ir bendrai Baltrušaičio vertimai ir šiaip jau kiti jo parašyti apologetiški dalykai, sekant kitais.

Praktiškas Gerutis neužmiršo žmonių, kurie, šventadieniais negalėdami ateiti bažnyčion, neturi progos išklausyti skelbiamo Dievo žodžio. Jiems tad jis ir rašo knygelę „Pamokslai be kunigo“ [5]). Be morališkų pamokslų, čia yra dar dogmatiškų ir apologetiškų. Prie pastarųjų gali būti priskiriami kad ir šie: Viešpaties prisikėlimas, Krikščioniško tikėjimo dieviška pradžia, Dėl ko svietas maž tesirūpina apie religiją ir kt.

1905 metų revoliucija, socijalistų agresingi veiksmai kartais net prieš nekaltus ramius gyventojus, pirmoji liaudį palietusi be-

---

[1]) Žiūr. recenz. „Draugijoj“ 9 nr. (1907) 87—88 p.
[2]) Shenandoah 1906, 172 p.
[3]) Shenandoah 1906, 235 p.
[4]) Vilnius 1906, 15 p.
[5]) Shenandoah 1906, 214 p.

dievybės banga, — visa tai sukėlė žmonėse neramumą; ne vienam atrodė, esą čia jau Kristaus pranašaujamo pasaulio galo reiškiniai ir antikristo atėjimo išvakarės. Apie tąjį antikristą pradėta ne tik kalbėti, bet net ir rašyti. Šiuo metu pasirodžiusioje nepasirašiusio autoriaus knygelėje „Apie atėjimą Antikristaus sulig mokslu Šv. Rašto ir aiškinimu šventųjų Tėvų Rymo-Katalikų Bažnyčios: šv. Povilo Apaštalo, Jono Damasceno, Eframo Syrijiškio, Teodoreto ir kt.“ [1]) — tiesioginiai apologetiško nieko nėra. Nebent ji netiesioginiai yra patarnavusi apologetikai: perspėdama tikinčiuosius saugotis netikrų pranašų ir patvirtindama teisingumą šv. Rašto liudijimo apie paskutinį teismą.

Seinuose kunigai Laukaitis, Dvaranaukas, Narjauskas ir b-vė įsteigia spaustuvę, kuri pradeda leisti pradžioj kan. Kaz. Prapuolenio, paskui kun. Laukaičio redaguojamą savaraštį „Šaltinį“. Jau net pirmame numeryje laikraštis duoda apologetikos dalykų. Antai, dr. A. Civinskas rašo „Socijalistai — kas jie? — Iš kur atsirado? — Ko nori? [2])“ ir „Ar religija tinka tik prastiems žmonėms“. [3]) Toliau rašoma apie marijavitus [4]), įvairiais klausimais polemizuojama su protestantų pastoriais[5]) ir ypač su „Vilniaus Žiniomis“ ir „Naująja Gadyne“.[6])

Vilniuje pradeda eiti kun. J. Ambroziejaus leidžiama „Šviesa“, pradžioj buvusi bitininkystės reikalams, o paskui tapusi tautiškai-politišku ūkininkų laikraščiu. Jame ypač aktuali kova už vyskupus ir kunigus lietuvius; dėl to čia reiškiama net pritarimas K. Pretrusevičiaus iškeltai minčiai, kad vyskupus ir kunigus rinktų liaudis. Kadangi tokiai krypčiai su malonumu pritardavo kairioji spauda, tad „Šviesa“ kartais pafavorizuodavo „Vilniaus Žinioms“ ir kt. ir kai kuriuose klausimuose nesutikdavo su katalikų laikraščių nuomonėmis. Daug vietos čia skirta ir bylai su vysk. Ropu dėl redaktoriaus išleisto „Elementorio“ — Trumpo Rym. Katalikų katekizmo su paveikslais, kuris paskui pateko į Indeksą. [7])

1907 metai duoda keletą ryškių socijalizmo ir katalikybės tarpusavio kovos dalykų.

Iš priešų — A. Janulaitis knygelėje „Senovės šventieji ir dabartiniai bedieviai“ [8]) bando šventuosius sulyginti su bedieviais. Šiandien esą „ypač daug iškreipiama apie pirmuosius krikščionis. Jeigu tikrai prisižiūrėtume, kokiais buvo ir ką mokino pirmieji krikščionys ir Dievo šventieji, tai tik nu-

---

[1]) Ryga 1906, 26 p.
[2]) „Šaltinis“ 1—15, 31 — 36 nr. (1906).
[3]) „Šaltinis“ 1—6 nr. (1906).
[4]) „Šaltinis“ 8 nr. (1906)
[5]) „Šaltinis“ 32 nr. (1906).
[6]) „Šaltinis“ 19,22—28, 30, 32, 34 — 39 nr. (1906).
[7]) Žiūr. Index Librorum Prohibitorum, Roma 1922, 9 p.
[8]) Tilžė 1907, 16 p; knygelėje autorius nepažymėtas, tačiau šios ir kitų anoniminių bei po slapivardžiais pasislėpusių knygelių autoriai sužinomi V. D. Universiteto Bibliotekoje.

sistebėtume, kodėl dar jie tebeminimi. Kaip ant patyčių dabar bedievišku mokslu laikoma tas pats, ką šventieji mokino. Šie karaliauna danguje ir į juos meldžiasi, o jų pasekėjams pragarą siūlo ir keikia. Todėl būtų gerai anuos ‚šventuosius' sulyginti su šiais bedieviais'" (2 p.). Na, ir lygina. Pirmoje dalyje įrodinėjama, kad ir Kristaus būta bedievio (15 p.), o jo apaštalų — agitatorių, mušeikų, iš kurių kambario išnešta negyvi Ananijas ir Sapira (3 p.). Krikščionių bendruomenėse buvusi komunistiškai socijalistiška tvarka, kuri pradėjusi irti tada, kai į krikščionių tarpą įsimaišę turtuoliai. Pagaliau turtuoliai ir valdovai įvedę nelygybę, su kuria šventiesiems bažnyčios tėvams — žymiems pamokslininkams ilgai tekę kovoti. Cituojama šv. Baziliaus, šv. Gregoriaus iš Nysos, šv. Klemenso ir popiežiaus Gregoriaus Didžiojo pamokslų vietos, kur smarkiai barami didžturčiai ir valdovai, skriaudžią vargšus. Antroji dalis paskirta šv. Jonui Auksaburniui. Tai buvęs žmogus, nedaręs skirtumo tarp darbų ir žodžių ir atrodęs visai ne toks, kaip jį vaizduoją „živatai" ir pamokslai. Dėl to, kad visus plakęs dėl nedorybių, net vyskupus ir kunigus, tai šie nutarę juo nusikratyti ir jį apšaukę bedieviu, karaliui padedant, ištrėmę. Iš tolimesnių išvadžiojimų seka, kad ką pirmieji krikščionys buvo įgyvendinę ir ko paskui nepavyko grąžinti šv. Jonui Auksaburniui, tai šiandien žada padaryti socijalistai. Trečiame „šios ir anos gadynės bedievių" skyriuje socijalistai save sulygina su šventaisiais, tačiau vieną skirtumą čia įžiūri, būtent, kad šventieji ne ten ieškoję skurdo priežasties, kur jis yra, ir dėl to negalėję duoti gero vaisto.

Antras panašios argumentacijos, tik kitą tikslą turįs, A. Janulaičio verstinis dalykas, tai „Katalikų Bažnyčios mokslas apie tironus". [1]) Čia „tikrojo" mokslo vardu bandoma įrodyti, kad šv. tėvai ir teologai skelbę tai, su kuo šiandien kunigai kovoją, būtent, kad, esą, galima žudyti tironai. „Lietuvoje dvasiški tėvai daug kalba apie dorybes, cnatas, keikia terorą, lyg bažnyčia nebūtų jo vartojusi. Neturėdama dabar spėkos savyje, turi glaustis prie to, kas turi kardą rankoje, ir keikia šiojo priešus. Šneka apie nedorumą tų žmonių, kurie yra tos nuomonės, kurią, kaip pasirodo, yra šventieji mokinę, tik dvasiškieji užmiršo tai tyčia ir užsikemša ausis" (5–6 p.). Toliau gvildenama klausimai, kaip į tironžudybę žiūrėta senovėje ir koks tuo reikalu Bažnyčios mokslas (šv. Augustino, šv. Tomo, įvairių teologų ir kt.); ką sako svietiškieji mokslininkai apie tironžudybę ir kaip tironžudybei priešinasi jėzuitai.

Lietuvių priežodis sako: „Vienas kala, kitas zalatija". Vl. Dembskiui 1905 m. „nukalus" platesnei visuomenei sunkiau prieinamą knygą apie „kankintojus ir kankintinius už mokslą", po poros metų dr. J. Šliupas tai, sutraukęs į mažą knygelę ir dar šį tą pridėjęs — „pazalatijęs", plačiau paskleidžia knygutėje ant-

---

[1]) Dr. R. Böhme, Katalikų Bažnyčios mokslas apie tironus, iš vok. vertė. M. L. (A. Janulaitis), Tilžė 1907, 32 p.

rašte „T i k r i i r n e t i k r i š v e n t i e j i, paveikslėlis iš gyvenimo kankintojų ir kankintinių“. [1]) Šalia nepripažintų šventaisiais, kaip Hypatija, Mykolas Serventas, Giordano Bruno, Kazimieras Lyščynskis ir Flagellantai, jis čia įdeda ir šventuosius, kaip „šaldrišką karalaitį“ šv. Ermenegildą ir „neįžiūrimo šventumo“ šv. Stanislovą. Pastarieji čia įdedami kaip n e v e r t i tikro šventojo vardo, o pirmieji — kankiniai, kaip tikri šventieji. Tai ryškus pavyzdys, kaip socijalizmas siekia vertybes perkainuoti. [2])

Ko siekė minėtosios knygelės, kreipdamosios mokslo vardu į praeitį, to paties siekė ir belestristika, vaizduodama dabartį. O tas siekis, tikslas — įrodyti prieštaravimą iš vienos pusės tarp to, ką Bažnyčia skelbė praeityje ir ką dabar skelbia kunigai ir iš antros pusės — įrodyti prieštaravimą tarp dabar skelbiamo kunigų mokslo ir jų to mokslo vykdymo. Šio pastarojo tikslo kaip tiktai ir siekia Br. Vargšo apysaka „A n t r a s k r i k š t a s,“ [3]) kurioje, be kitko, juodžiausiomis spalvomis piešiamas vieno socijalisto veikėjo Vitoldo dėdė kunigas. Kitoje apysakaitėje „S m e r t i s“, [4]) kurią iš daktaro pasakojimų parašė Šventmikis, vaizduojama vieno lietuvio klebono nelaiminga mirtis. Tai daroma įrodyti, kad nelaiminga mirtis laukia ne bedievius, kaip kunigai skelbia, bet pačius kunigus. Laidoko apysakaitė „A š i s“ [5]) vaizduoja, kaip kunigas išdavė išpažinties paslaptį ir kaip dėl to žmogus pateko į kalėjimą.

Ginti socijalistines pozicijas išeina nauji laikraščiai: „K o v a“ (Amerikoje) ir „S k a r d a s“ (Vilniuje), kuriems tačiau neilgai buvo lemta bandyti savo ginklų miklumą.

Mažosios Lietuvos rašytojas Vydūnas, teosofijos populiarintojas, jos vyriausias ir vienintėlis atstovas Lietuvoje, be leidžiamo teosofijos laikraščio, pradėjo leisti ir knygeles. Šiais metais pasirodė jų net trys: „V i s a t o s S ą r a n g a. [6]) „M i r t i s i r k a s t o l i a u“ [7]) ir „S l a p t i n g a ž m o g a u s d i d y b ė“. [8]) Šių teosofinių veikalėlių ir juose keliamų klausimų santykį su katalikų mokslu bent iš dalies paliečia kun. P. Būčys pastarosios iš minėtų knygelių recenzijoje. [9])

K a t a l i k ų pozicijos šiais metais nepalyginti geriau ginamos. Jurgis Baltrušaitis rašo bene pirmąją lietuvių religinėje literatūroje apologetiką, pavadindamas ją „S v a r b i a i s k l a u s i-

---

[1]) Chicago 1907, 61 p.; antrasis leidimas — Šiauliai 1930, 47 p.
[2]) Apie J. Šliupo ir „kunigo“ Vl. Dembskio veikalų vertę žiūr. A. Jakštas, Mūsų Naujoji Literatūra, II t. 623 p.
[3]) Chicago 1907, 83 p; žiūr. A Jakštas, Mūsų Naujoji Literatura, II t. 97 p.
[4]) Vilnius 1907[8], 32 p.
[5]) Vilnius 1907[2], 16 p.
[6]) Tilžė 1907, 32 p.; žiur. recenz „Draugija“ 4 nr. (1907) 407 p.
[7]) Tilžė 1907, 48 p.
[8]) Tilžė 1907, 64 p.
[9]) Žiur. „Draugija“ 11 nr. (1907) 333—36 p; tolimesnės šiuo klausimu Vydūno ir Būčio polemikos žiur „Draugija“ 21 nr. (1908) 88—94 p.

simais".[1]) „Šios knygelės uždaviniu yra išaiškinti tuos pamatus, ant kurių tikėjimas remiasi, idant tikintieji mokėtų atsispirti bedievybei, o abejojantieji galėtų susistiprinti" (5 p.). Toliau keturiuose skyriuose labai vaizdingai ir nuodugniai įrodoma Dievo buvimas, Dievo apreiškimo galimumas, Jėzaus Kristaus dievybė ir katal. Bažnyčios dieviška kilmė. Po kiekvieno klausimo duodami dažniau girdimi priekaištai ir į juos atsakymai.

Kun. F. Martišius verčia kun. Felikso Cozel'io „Yra Dievas".[2]) Knygelėje vartojami beveik visi didieji Dievo buvimo įrodymai, bet labiausiai išplėstas teologiškasis įrodymas. Panaudojama čia ir gamtos mokslų duomens, kiek jie reikalingi gamtos tikslingumui įrodyti.

Pradeda rastis vis daugiau ir daugiau vadinamųjų bedievių, kurie savo klaidingas pažiūras laikė paremtomis sveiko proto reikalavimais ir mokslu. Geručio „Paklydėliai"[3]) bando įrodyti, kad nepripažinimas Dievo, iš numirusių prisikėlimo, neįžiūrėjimas skirtumo tarp žmogaus ir gyvulio, reikalavimas visuotinės ir vispusiškos lygybės etc. kaip tiktai ir yra priešingas sveikam protui. Paskutinis straipsnis nurodo stambesnes socijalistų klaidas tikėjimo ir šeimos klausimais.

Antras J. Geručio iš vok. kalbos išverstas veikalėlis, „Pasaulio įkūrimas",[4]) atsako į klausimus, kada Dievas sukūrė, iš ko sukūrė ir kaip sukūrė pasaulį. Savo atsakymuose autorius bando apreiškimą suderinti su mokslu, šv. Rašto paduodamas žinias — su mokslo duomenims. Šešiuose knygelės skyriuose išdėstoma šešių Dievo kūrimo dienų (kurių tačiau nelaikoma natūraliomis dienomis) darbai. Evoliucijonistų įrodymai čia bandoma supliekti.

Į klausimą, ar socijalistas gali būti kataliku, socijalistai daug kartų yra davę teigiamą atsakymą,[5]) daug kur buvo bandę tai įrodinėti. Bet „Ar katalikas gali būti socijalistu", atsako Kvietkus — Vytartas.[6]) Apgailestavęs, kad net geri katalikai duodasi suviliojami gražiais ir švelniais žodžiais, esą, socijalistai nekliudą tikėjimui, neplatiną bebievybės, o tik rūpinąsi darbininkų gerove, — pasisako, kaip įrodys jų melą. „Paieškokime tada socijalistų raštuose, peržiūrėkime juos, kaip patys socijalistai prašo. Ar nerasime, kad jie platintų bedievybę? Kad jų mokslas mūsų tikėjimo nekliudytų? Pažvelkime į socijalistų mokslą kaip katalikai. Paklauskime jų pačių prakilnesniųjų vadovų, ką jie sako apie savo mokslo įvykdymą, apie mūsų šv. tikėjimą, įsakymus, sakramentus? Kaip jie supranta dorą, meilę,

[1]) Vilnius 1907, 73 p.
[2]) Kaunas, 1907, 60 p; žiūr. kun. P. Bučio recenz. „Draugija" 11 nr. (1907) 331—333 p.
[3]) Shenandoah 1907, 64 p.; žiur. A. Jakštas, Músų Naujoji Literatūra, II t. 213—215 p.
[4]) Kaunas 1907, 98 p.
[5]) Žiur. Žmogus, Ar socijalistas gali būti kataliku, Plymout 1900, 22 p.
[6]) Seinai 1907, 171 p.

brolybę, lygybę, šviesą, teisybę, vargšų padėjimo pagerinimą ir t. t. ir ką jie tam tikslui pas mus yra padarę? Kaip jie sprendė apie tuos dalykus savo susirinkimuose, ką rašo savo laikraščiuose ir knygutėse? Sulyginkim jų mokslą su katalikų mokslu. Paklauskime, ką apie socijalistų mokslą sako aukščiausieji Bažnyčios ganytojai-popiežiai ir vyskupai? Ką sako Bažnyčios mokslas ir šv. Raštas? Išaiškinkime klausimą, ar vien tik socijalistams iš tikro rūpi vargšų būvio pagerinimas. O visų pirma paklauskime, kas yra tas socijalizmas ir ar galimas daiktas tą mokslą įvykdyti?" (7 p.). Atsakęs, kas yra socijalizmas, toliau įrodo, dėl ko katalikas negali būti socijalistu, o negali dėl to, kad: 1. — „socijalizmas atmeta pamatinius katalikų tikėjimo dalykus apie Dievą ir apie žmogaus dūšios dvasiškumą ir nemirtingumą", 2. — „socijalistai atmeta pamatines katalikų tikėjimo tiesas apie Viešpaties Kristaus, svieto Išganytojo dievybę ir apie Jo įsteigtą šv. Bažnyčią, kurios jie yra didžiausi priešai ir persekiotojai", 3. — „socijalistai nepripažįsta nei Dievo, nei Kristaus Bažnyčios prisakymų, o per tad ir baisiausių tų prisakymų peržengimų ir sunkiausių nusidėjimų sau už nuodėmę nelaiko", 4. — „jie mūsų šventus sakramentus apjuokia, niekina ir nuo jų priėmimo katalikus nubaidyti rūpinasi", 5. — „socialistai nepripažįsta krikščioniškos doros, savo mokslą ant neapykantos remia; apie brolybę, lygybę, teisybę, šviesą ir liuosybę prisilaiko nuomonės, visai priešingos krikščioniškam mokslui", 6. — „kad katalikų tikėjimas tam tikslui (ūkiškuose ir politiškuose reikaluose) neleidžia vartoti tokių įrankių, kokie socijalistų yra vartojami" ir 7. — kad „katalikai be socijalistų pagalbos turi rūpintis savo būvį pagerinti būdais, Dievo įstatymams, krikščioniškai sąžinei nepriešingais ir Kristaus Bažnyčioje nurodytais". — Tuos visus savo tvirtinimus Kvietkus remia gausiais įrodymais, imdamas juos iš pačių socijalizmo autorių ir šiaip mūsų socijalistų raštų; be to, jis remiasi ir popiežių bei vyskupų raštais. — Knygelė savo vertės nenustoja ir šiandieną, nes tie klausimai visada yra socijalistų lūpose, ypač kai jie susiduria su katalikais. [1])

Kažin koks P. B. verčia T. Višniausko apysaką „Trįs keleiviai: krikščionis, žydas ir turkas". [2]) Tai beletristikos formoj krikščioniškojo tikėjimo apologija. Keleiviai, trijų religijų atstovai, keliaudami laivu į Ameriką, kalbasi apie religiją. Paliečiamas tikrosios religijos klausimas ir prieinama išvada, kad teisinga yra toji religija, kuri žmogų greičiausiai ir tikriausiai veda į sąžinės ramumą ir kuri remiasi dora ir gerais darbais. O tokia religija esanti tik krikščioniškoji religija.

---

[1]) Prieš socijalizmą iš katalikų pusės parašyta ir daugiau veikalėlių. Taip: A. Dumbrė (kun. Bikinas). Ar bus geriau, kad socijalistai gaus viršų, Kaunas 1907², 83 p; Druskius ir Nemo, Kas kaltas? „chuliganai" ar socijalistai? (atsakymas „Naujajai Gadynei"), Kaunas, 1907. Kadangi pirmaeilis jų tikslas ne apologetiškas, tad plačiai jų neliečiame.

[2]) Chicago 1907², 92 p.; žiūr. kun. P. Būčio recenz. „Draugija" 11 nr. (1907) 327—29 p.

Iš žurnalų daug apologetiškų straipsnių davė „Šaltinis“ ir šiais metais pradėjusi eiti „Draugija“. „Draugijoje“ kun. P. Būčys parašo šitokius straipsnius: „Tiesos ieškojimas“ [1]) ir „Tikėjimas, jausmai ir protas“, [2]) Dr. M. Staszewski — „Ateities religija“, [3]) kun. A. Dambrauskas — „Šalin siauraprotystė“, [4]) ir kun. J. Skvireckas — „Encyklika apie modernistų doktrinas“. [5]) Atsiradus įvairiems aiškinimams apie Antikristą, verčiamas S. V. Solovjovo „Trumpas apsakymas apie Antikristą“. [6]) — „Šaltinyje“ kun. P. Būčys taip pat rašo įvairiais klausimais, būtent, ar žydų ar katalikų tikėjimas yra geresnis, [7]) apie tvaną, [8]) apie Jėzaus ir kunigų plaukus, apie pravoslavų šventuosius ir jų kūnų nepuvimą, [9]) apie velnio apsėstus žmones, [10]) dėlko popiežius vadinasi „Šventuoju Tėvu“, [11]) apie Dievo buvimą, [12]) apie atlaidus, [13]) apie moterų sielą, [14]) apie moterų su vyrais lygybę [15]) ir apie šventųjų gyvenimus. [16])

Spalių menesį Vilniuje vietoj pašlijusių „Vilniaus Žinių“ pradeda eiti tris kart savaitėje katalikų „Vilties“ laikraštis.

1908 metų apologetinė literatūra ne tiek gausi.

Iš priešų pusės A. J. rašo „Iš kur atsiranda nusidėjėliai?“ [17]) Knygelė parašyta socijalistinio materijalizmo pagrindais. Nusidėjimas esąs nusikaltimas esamai tvarkai. O nusidėjimo priežastis esanti ne žmoguje ir jo prigimtyje, bet visuomenėje, blogose aplinkybėse. Šios nusidėjimo priežastys surastos naujausiojo mokslo 19 amžiuje. Skyriuje „Kaip buržuazija naikina nusidėjėlius“ pastebima, kad „šios gadynės visuomenė težino vieną vaistą prieš nusidėjėlius — policiją, Bažnyčią, kalėjimus“ (16 p.). Pirmieji kalėjimų išradėjai buvę: klebonas Franci (Florencijoj — Valakuose), popiežius Klemensas (Romoje) ir grafas Urbonas (Gente — Belgijoj). „Panaikinti nusidėjėlius“ galį tie, kurie daugiausia kenčią, būtent, darbo žmonės, begerindami savo materijalinę būklę. Nepataisomiems nusidėjėliams vieta ne kalėjimuose, bet ligoninėse, kurias sumanęs valakų socijaldemokratas prof. Indrikas Ferri.

---

1) „Draugija“ 3, 4 nr. (1907).
2) „Draugija“ 5, 6 nr. (1907).
3) „Draugija“ 2, 4, 6 nr. (1907).
4) „Draugija“ 9 nr. (1907).
5) „Draugija“ 11 nr. (1907).
6) „Draugija“ 2, 3, 4 nr. (1907).
7) „Šaltinis“ 9 nr. (1907).
8) „Šaltinis“ 12 nr. (1907).
9) „Šaltinis“ 21 nr. (1907).
10) „Šaltinis“ 29 nr. (1907).
11) „Šaltinis“ 31 nr. (1907)
12) „Šaltinis“ 36, 37, 38 nr. (1907).
13) „Šaltinis“ 39 nr. (1907).
14) „Šaltinis“ 41 nr. (1907).
15) „Šaltinis“ 42 nr. (1907).
16) „Šaltinis“ 47 nr. (1907).
17) Brooklyn N. Y. 1908, 22 p.

Medekša savo knygelėje „Kunigai ir svietiška valdžia“ [1]) smarkiai prikiša, kad visa dvasininkija, nors ji būtų ir aukšto rango (net popiežius), o taip pat ir kokios ji bebūtų tautybės, — „šunuodegaujanti“ pasaulinei valdžiai ir iš vien su ja kovojanti prieš socijalistus. Įrodymui cituojama katalikų laikraščių ir knygelių posakiai, kur smerkiamas socijalizmas ir su juo einanti bedievybė. Visa tai autorių išveda iš kantrybės ir jis sušunka: „Šalin Roma!“ Žinoma, kartu su jos kunigais.

Dr. J. Šliupas knygelėje „Koks privalo būti vaikų auginimas ir auklėjimas“, [2]) be kitko, gvildena klausimą, ko vertos kunigų prižiūrimos mokyklos.

Vidūnas išleidžia savo teosofinį veikalėlį „Likimo kilmė“, [3]) kuriame išvadžioja, kad savo gyvenimo ir likimo viešpats yra pats žmogus. „Nėra likimo, kurs už ar šalia žmogaus stovėtų. Pačiame žmoguje randasi, kaip jo gyvybės, taip ir jo gyvenimo ir likimo priežastis“ (21 p.). Antrasis dalykas, iš kurio gema žmogaus likimas, yra didysis įstatymas, kurs vadinamas didesniu ar mažesniu išmanymu — Dievo valia, sanskrito žodžiu — Karma (87 p.).

Pradėjusi Lenkijoje plisti marijavitų sekta, randa pasekėjų ir Lietuvoje. Pirmiausia jų apaštalai ėmė reikštis Vilniuje. [4]) Iš ten marijavitų judėjimas persimeta į Suvalkiją, ypač kai kunigai A. Tulaba ir J. Grinkevičius perėjo į jų eiles. Sekdami Lenkijos marijavitų pavyzdžiu, Lietuvos marijavitai pradeda leisti dvisavaitinį savo „Teisybės“ laikraštį, kurio redaktoriu-leidėju buvo aukščiau minėtas K. Petrusevičius. Be straipsnių apie marijavitus, jų kilmę, jų „bažnyčios“ santvarką, jų kovas ir laimėjimus, — daug vietos čia skirta pulti katalikybei: popiežiui, bažnytinei lotynų kalbai, kunigijai, kunigų auklėjimui seminarijose ir pačiam Romos katal. Bažnyčios mokslui. Tačiau, nė pusės metų nepagyvenęs (teišėjo vos 9 nr.) laikraštis likvidavosi.

Iš katalikų pusės kun. P. Būčio knygelėje „apie Dievo buvimą“ [5]) populiariai įrodoma, kad be Dievo negalima išaiškinti nei medžiagos, nei gyvybės, nei proto atsiradimo.

Gerutis iš vokiečių kalbos verčia „Moterystė ir šeimyna žiūrint in šiedvi iš piliozopijos kertės“. [6]) Šioj apologetiškai moralinio pobūdžio knygelėje, jei taip galima ją pavadinti, bandoma apginti moterystės sakramentas ir kartu pamokyti kaip sukurt pavyzdingą krikščionišką šeimą.

Socijalizmo ir katalikybės tarpusavio santykiavimo klausimą bent iš dalies paliečia Kvietkaus „Kas tai yra socijalizmas ir ar galimas daiktas tą mokslą įvykdyti“ [7]) ir dr. A.

[1]) Brooklyn 1908², 47 p.
[2]) Chicago 1908, 91 p.
[3]) Tilžė 1908, 100 p.
[4]) Žiūr. „Šviesa“ 10 nr (1907): „Pavojus prisiartiną“.
[5]) Seinai 1908, 15 p.; žiur. A. Jakštas, Mūsų Naujoji Literatūra, II t. 212 p.
[6]) Shenandoah 1908, 104 p.
[7]) Seinai 1908, 37 p; žiur recenz. „Draugija“ 23 nr. (1908).

Civinsko „Socijalistai — kas jie? — Iš kur atsirodo? — Ko nori?“. [1])

Kovai su plintančiu marijavitizmu, be straipsnių laikraščiuose, [2]) išleidžiama Pijaus Vienuolio „Kazlavitų sekta“. [3]) Ši istoriško pobūdžio knygelė apologetikai galėjo patarnauti netiesioginiai, atgrąsydama žmones nuo tos sektos, kurios nei kilmė garbinga, nei doktrina patraukianti.

Iš žurnalų tarpo „Draugija“ talpina šiuos apologetinius straipsnius: kun. A. Dambrausko — „Antropologiškasis klausimas proto ir tikėjimo šviesoje“ [4]) ir „Keleta žodžių apie sakramentinį persiesybinimą, [5]) J. Geručio — vertimai iš Naudeto „Dėl ko aš esmu katalikas [6]) ir iš J. Serres „Religinė Sintezė“, [7]) Patrimpo (amerikiečio kun. Kaupo) — „Su tikėjimu ar be tikėjimo (šis tas apie ateizmą“) ir „Šis tas apie celebatą“. [8]) — „Šaltinyje“ kun. P. Būčys rašo šitokius straipsnius: „Apie kryžiaus ženklą, [9]) „Apie amžinąsias nusidėjėlių kančias“, [10]) „Apie stebuklus“, [11]) „Tiesos pažinimo šaltinius“, [12]) „Tikėjimo pamatus“, [13]) „Tikėjimo šaltinius, sąrašus ir dalis“ [14]) ir „Apie Apaštalų Sudėjimą“. [15]) To paties Būčio „Kristaus atsikėlimas iš numirusių“ tilpo 1908-ųjų metų „Vilnaus Kalendóriuje“.

Šiais metais pradedamas leisti mėnesinis dvasiškiems lietuvių reikalams skiriamas laikraštis „Vadovas“.

3. Katalikų persvaros laikotarpis

1909 metai. Katalikai nuo šių metų nepalygintai daugiau prašoksta savo priešus tiek apologetinių dalykų skaičiumi, tiek jų įvairumu ir rimtumu. Dabar jaučiamas toks katalikų energijos pakilimas, toks tvirtas kovoje žingsnis, kad priešai iki šiol šaudę tuščiomis mokslo kulkomis, dabar, ėmus veikti sunkiajai katalikų mokslo artilerijai (ypač žurnaluose), — pradėjo bailiai trauktis atgal.

---

[1]) Shenandoah 1908, a. 100 p.; žiur. recenz „Draugija“ 18—19 nr (1908).

[2]) Žiūr. „Šaltinis“ 3 nr. (1907): Naujieji marijavitų globėjai; 28 nr. (1907): Nauji katalikai; 11 nr. (1908): Marijavitai.

[3]) Seinai 1908, 114 p

[4]) „Draugija“ 13,41 —66 nr. (1908).

[5]) „Draugija“ 20 nr. (1908).

[6]) „Draugija“ 15, 17 nr. (1908).

[7]) „Draugija“ 22, 23 nr. (1908).

[8]) „Draugija“ 20 nr. (1908).

[9]) „Šaltinis“ 3 nr. (1908).

[10]) „Šaltinis“ 5, 6 nr. (1908).

[11]) „Šaltinis“ 7, 8 nr. (1908).

[12]) „Šaltinis“ 12, 13 nr (1908).

[13]) „Šaltinis“ 14, 15 nr. (1908).

[14]) „Šaltinis“ 19, 20 nr. (1908).

[15]) „Šaltinis“ 45 nr. (1908)

Iš priešų pusės išeina Vl. Dembskio „Inkvizicija arba atpirkimas žmogaus nuo šėtono".[1]) Tai poleminio pobūdžio veikalas, kuriame be kitko, smarkiai iškraipomas krikščionijos dievybės supratimas. Krikščionijos pagrindu buvęs padėtas persų gėrio ir blogio dualizmas. Gėris likęs Dievu, blogis velniu. Inkvizicija esanti įstaiga kovai su velniu arba apsisaugojimui nuo jo. Įrodinėjęs, kad šėtonas yra krikščionijos ir inkvizicijos pamatas, toliau kalba apie celibatą, apie savo paties ir kitų kunigų bedievybę, apie ausinę išpažintį, apie popiežius (juos vadina Romos popais) ir jų darbus. Iš tų darbų minimi valdiečių persekiojimai, albigiečių ir husitų skerdynės ir tt. Šiam veikalui, kaip istoriškam dalykui, neteikia didelės svarbos net patys autoriaus vienminčiai.[2])

Panašaus pobūdžio yra ir Jono Gražio „Aukos karės Dievui".[3]) Prie nieko kito žmonija nesanti taip prisirišusi, kaip prie karų. Ji „išmislijusi net karės dievą". Tas dievas, nors įvairiose tautose ir įvairiais vardais vadinamas, tačiau jis esąs tas pats. Toks buvęs žydų dievas, kurs siųsdavęs žiauriems karo vadams padėti ginkluotus angelus, toks esąs ir krikščionių dievas. Krikščionybė juk buvusi platinama ginklu: kryžiaus karais, kuriuos „užmaniusi" pati dvasiška valdžia — popiežiai, albigiečių žudymais, kalvinų skerdynėmis šv. Baltramiejaus naktį etc. Kad karai išnyktų, reikią panaikinti kapitalistai ir tie, kurie jiems tarnauja, būtent, valdžia, kariuomenė ir dvasininkija.

Rčk. verčia Prospero Merimee istorišką apysaką „Šv. Baltramiejaus Naktis".[4]) Šios apysakos tikslas pažeminti tiek katalikiškąją, tiek ir protestantiškąją kunigiją ir įrodyti, kad abu tuodu tikėjimai esą tokia pati kvailybė, gyvuojanti vien fanatizmu arba veidmainyste, ir kad tikrai išmintingas žmogus tegalįs būti vien be jokio tikėjimo, vadinas, bedievis.[5])

1909 metais Amerikoje įsteigiama lietuvių knygų leidimo bendrovė „Žmonių knygyno" vardu.[6]) Jos steigėjai, turėdami pirmeiviškus tikslus, kaip patys pasisako, ir norėdami populiarizuoti „nepriklausomąjį" mokslą, pradeda leisti tam tikrų knygelių seriją. Antroji šios serijos knygelė yra J. Baltrušaičio[7]) „Kaip žmogus ant žemės atsirado".[8]) Knygelė parašyta evoliucijonistiškoje dvasioje. Gausiai panaudota žinomo falsifikatoriaus Ernsto Haeckelio klišės pirminio bezdžionžmogio,

---

[1]) Scranton 1909, 352 p; rimtą šios knygos kritiką žiūr. „Viltis" 65 nr. (1910); A. Voldemaras, Tamsybės apaštalai.

[2]) Žiūr. Kuningas Vladislovas Dembskis, jo gyvenimas, raštai ir darbai, 146 p.

[3]) Chicago 1909, 40 p

[4]) Brooklyn N. Y. 1909, 222 p.

[5]) Žiūr. A. Jakštas, Mūsų Naujoji Literatūra II t. 104 p

[6]) Tuo pačiu „Žmonių Knygyno" vardu, rodos, sekančiais metais Seinuose pradėta leisti ir katalikiškų (jų tarpe ir apologetiškų) knygelių serija.

[7]) Ne to, kurs rašo katalikiškus apologetiškus dalykus

[8]) Philadelphia 1909, 40 p.

įvairių gyvių embrijonų rutuliojimuisi ir tų gyvių skeletų panašumams įrodyti. Gale autorius džiaugiasi, kad šie jo įrodymai geriau išaiškiną žmogaus kilmę, negu visoki pasakojimai apie žmogaus lipdymą iš molio.

Karolio Darvino 100 m. sukaktuvių proga dr. P. Avižonis „Lietuvos Ūkininke" rašo straipsnį: „Charles Darwin",[1]) kuriame, prof. Pr. Dovydaičio žodžiais tariant, jis išliejo didoką kibirą pamazgų ant katalikų Bažnyčios. Į tai „Šaltinyje" J. D. atsako straipsniu „Darvinizmas ir d-ras Avižonis".[2]) Į šį straipsnį d-ras Avižonis atsiliepia mokslo vardu — „Šis tas iš mokslo istorijos".[3]) Bet „Šaltinis", įsitikinęs kokio tai „mokslo" esama, pareiškia, kad „D-ras Avižonis tuščiais šūviais šaudo".[4]) Įrodyti, kad netuščiais šoviniais šaudąs, dr. P. Avižonis rašo „Liet. Ūkininke" ilgą straipsnį apie „Žemę ir žmogų",[5]) kuriuo polemiką praplečia už darvinizmo ir Bažnyčios mokslo santykių ribų, paberdamas vėl mokslo vardu įvairių kaltinimų Bažnyčiai. Iki šiol tylėję rimtieji katalikų žurnalai, dabar, kad dr. Avižonis nemanytų „qui tacet consentire censetur", prabyla. Ateinančių metų „Vadove" Meškus dėl inkvizicijos ir mokslo kankinių atsako straipsnių eile bendru jų pavadinimu „Argi kalta čia Bažnyčia?";[6]) Bl. Česnys vertime iš prof. Kiefl dėsto bendrai „Darvinizmo ir Teologijos"[7]) santykius. „Draugijoj" Pr. Dovydaitis p. Avižonio paliestus gamtos mokslo klausimus nagrinėja straipsny „Šis tas apie darvinizmą ir p. P. Avižonio principus";[8]) kun. dr. S. Šultė čia rašo „Dabartinis mokslo stovis evoliucijos klausime".[9]) Į rimtųjų žurnalų balsą atsiliepė ir tolimosios Amerikos liet. katalikų „Draugo" laikraštis.[10]) Visiems šiems savo kritikams dr. P. Avižonis atsako 1911 m. „Lietuvos Ūkininke" pikantiškai pavadintu straipsniu „Tarp mokslo ir Maižiešiaus".[11]) Pagaliau po metų pertraukos Pr. Dovydaitis, tarsi norėdamas visiškai pribaigti darvinizmo populiarintojų argumentus, rašo „Draugijoj" straipsnį „Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija",[12]) tuo pabaigdamas šią kelius metus trukusią su dr. P. Avižoniu polemiką.

Šiais metais pradedama leisti ateistinis „Lietuvos Žinių" laikraštis, kurio skiltyse rasdavo vietos ne tik ateistų, bet

---

[1]) „Lietuvos Ūkininkas" 12—13 nr. (1909).
[2]) „Šaltinis" 15 nr. (1909).
[3]) „Lietuvos Ūkininkas" 19, 20, 21 nr. (1909).
[4]) „Šaltinis" 22 nr. (1909).
[5]) „Lietuvos Ūkininkas" 37—45 nr. (1909).
[6]) „Vadovas" 17—21, 26 nr (1910)
[7]) „Vadovas" 19—21 nr. (1910).
[8]) „Draugija" 39 nr. (1910).
[9]) „Draugija" 40, 41 nr. (1910).
[10]) „Draugas" 29 nr. (1910).
[11]) „Lietuvos Ūkininkas" 22, 24—26. 28—32 nr. (1911).
[12]) „Draugija" 77—78, 82 nr. (1913).

ir įvairių nekatališkų religijų apaštalų straipsniai, žinoma, nukreipti prieš katalikybę. Vienas čia šių metų p. P. G. straipsnis „Kitaip negalime",[1]) kuriame išdėstoma pirmeiviškasis „credo", iššaukė iš katalikų pusės „Viltyje" [2]) ir „Šaltinyje" [3]) smarkią reakciją.

Kalvino mirties 400 m. sukaktuvėms paminėti reform. kun. J. Šepetys parašo knygelę „Jonas Kalvynas, jo gyvenimas ir veikimas". [4]) Šios knygelės būtų galima ir neminėti, nes kat. Bažnyčią ji paliečia tik tiek, kad prikiša jai netoleranciją. Bet ji sukėlė įdomias autoriaus su A. Jakštu diskusijas Dievo apreiškimo (objektyvaus) absoliučios tiesos klausimu. Patalpinus A. Jakštui „Draugijoje" šio veikalėlio recenziją [5]) ir išspausdinus „Vienybėje" Kalvino biografiją, [6]) kur, be kitko, linkima, kad reformatai susiprastų ir per naują savo tikėjimo reformą sugrįžtų atgal Katalikų Bažnyčion, — J. Šepetys „Lietuvos Žiniose" [7]) parašo platų atsakymą, pavadintą „Pas jus negrįšime". Į tai A. Jakštas rašo „Draugijoje" [8]) straipsnį „Prie ko gi pirmyn?" Ginčas persitraukė net į 1910 metus, kuriais į pastarąjį A. Jakšto straipsnį ref. kun. J. Šepetys „Lietuvos Žiniose" [9]) atsako straipsniu „Ne pas jus išganymas." Jei ne pas mus, tai „Kur gi išganymas?" vėl atsako A. Jakštas „Draugijoje". [10]) O „Vadovas", [11]) tuo metu esant A. Jakštui išvykus užsienin, pasiskubina atsakyti Šepečiui, kad ir „Ne pas jus išganymas." Bet Šepetys ir po to nesiliovė puolęs, rašinėdamas kalvinų „Pasiuntinio" laikraštyje.

Šiais metais Lodziuje pradedamas leisti „Marijavitų — Švenčiausiojo Sakramento garbintojo" laikraštis su „Marijavitų Žinių" priedu. Jo redaktorium-leidėju pradžioje buvo lenkų marijavitų kunigas Jonas Kovalskis, o nuo 1910 m. — marijavitų kun. J. Grinkevičius, lietuvis. Be smulkių prieš katalikus nukreiptų žinelių, randasi dar šie dalykai: „Vienintėlis Šventoje Trejybėje Dievas (apie žmogaus išmanymo santykį su Dievo pažinimu)", [12]) „Šventasis Raštas", [13]) „Rymo ‚tolerancija' Lietuvoje", [14]) „Joannos d'Arc beatifikacija" [15]) ir „Atitaisymas klaidingų žinių apie

---

[1]) „Liet. Žinios" 58 nr. (1909).
[2]) „Viltis" 150 nr. (1909): bevardžio autoriaus „Lietuvos Žinių" aforizmai" ir 1 nr. (1910): A. Voldemaras „Dėl pirmeivių pasaulėžiuros".
[3]) „Šaltinis" 3 nr. (1910): J. V., Pirmeivių išpažintis.
[4]) Vilnius 1909, 60 p.
[5]) „Draugija" 30 nr. (1909).
[6]) „Vienybė" 27, 28 nr. (1919)
[7]) „Liet. Žinios" 24, 25 nr. (1909).
[8]) „Draugija" 33 nr. (1909).
[9]) „Liet. Žinios" 15, 17, 20, 22 nr. (1910).
[10]) „Draugija" 42—45 nr. (1910).
[11]) „Vadovas" 22 nr. (1910).
[12]) „Marijavitas" 1, 2 nr. (1909).
[13]) „Marijavitas" 1 nr. (1909).
[14]) „Marijavitų Žinios" 9 nr. (1910)
[15]) „Marijavitų Žinios" 1 nr. (1909).

Marijavitus",[1]) kur save begindami paberia visą eilę priekaištų ir katalikų dvasininkijai.

Iš katalikų — Kun. Juozas Juozaitis, sielodamasis, kad einą iš prūsų raštai, kuriuose nuosekliai užpuldinėjama Bažnyčia, tikėjimas, kunigija, užkrėtę abejojimu ne tik mokytuosius, bet net artojus, — to „tikėjimo apgynimui" verčia Em. Hucho „Mūsų tikėjimas išmintingas".[2]) Knygelėje įrodoma, kad pasaulis išsirutuliojo ne iš amžinos materijos, bet jį sukūrė Dievas, kad gamtos mokslai ne tik neprieštarauja tikėjimui, bet jam gali net patarnauti. Toliau jis nagrinėja žmogaus kilmės iš bezdžionės klausimą, sielos nemirtingumą, Dievo apreiškimą, Kristų, Naujojo Įstatymo auką, teisės ir nusidėjimo klausimą, tris evangelijos patarimus ir evangelijų autentiškumą.

Meškus surenka 1908 m. „Šaltinyje" tilpusius savo straipsnius ir išleidžia juos atskira knygele „Katalikų tikėjimas ir jo priešai."[3]) Tai istoriniai apologetiškas veikalėlis, bandąs „atremti tankiau šiandien pasitaikomus ant Bažnyčios užpuldinėjimus" (1 p). Pirmiausia čia „su istorija rankoj" parodoma, kodėl neapkenčiamas ir kuriais būdais persekiojamas katal. tikėjimas. Toliau atsakoma į priekaištą, kad Bažnyčia esanti laisvos minties priešas, nagrinėjama knygų skaitymo laisvės ir tikėjimo tarpusavio santykiai, polemizuojama su „Liet. Ukininku" tautinės bažnyčios reikalu,[4]) iškeliami masonerijos darbai Austrijoj, kiek jie liečia „laisvąją (be religijos) mokyklą", atsakoma į „Vilniaus Žinių" giriamos nepriklausomosios doros klausimą, neguojama primeivių tvirtinimas, esą tikėjimas politikoje nereikalingas ir įrodinėjima, kad paprasti žmonės kunigų ir vyskupų rinkime turėję ne sprendžiamąjį, bet patariamąjį balsą.

Žinomas istorikas kun. A. Alekna rašo „Kristaus Bažnyčia, jos esmė, ženklai ir veikimas".[5]) Tai dogmatiškai apologetiška knygelė, kurioje kalbama apie Bažnyčios reikalingumą, jos įsteigimą, apie popiežių kaip Bažnyčios galvą, apie Bažnyčią kaip savarankišką draugiją, apie Bažnyčią, be kurios nėra išganymo, apie tikrosios Bažnyčios ženklus: vienybę, šventumą, katalikiškumą ir apaštalikiškumą. Toliau įrodoma, kad greitas katal. Bažnyčios išsiplatinimas rodąs jos dievišką kilmę; iškeliamos tos atmainos, kurias kat. Bažnyčia padarė žmonių gyvenime, atsakoma, kodėl Bažnyčia žemėje vadinama kariaujančioji.

Šv. Mergelės apsireiškimo Lourde 50 m. sukaktuvių proga kun. P. Būčys rašo dvi knygas: „Šv. Panelės Apsireiškimai Lourde"[6]) ir „De Beatae Mariae in oppido Lourdes apparitionum valore ad vitam christianam renovandam et veritatem catholicam probandam-

---

[1]) „Marijavitų Žinios" 1, 2, 3 nr (1909) ir 4, 5, 6, 9 nr. (1910).
[2]) Kaunas 1909, 130 p.
[3]) Seinai 1909, 68 p.
[4]) Žiur. „Liet. Ūkininkas" 22 nr. (1908): R. D., Kame priežastis.
[5]) Kaunas 1909, 66 p.
[6]) Seinai 1909, 351 p.

dam". [1]) Šių knygelių tikslas, be kitko, buvo apologetiškas. Bet tai nepatiko A. Jakštui. Moksliškai dar neįrodytų stebuklų, kokiais esą Liurdo stebuklai, panaudojimas apologetikai esąs neleistinas subjektivizmo įnašas į apologetiką. Tai jis iškėlė minėtų veikalų recenzijoj „Mūsų literatūra apie Lourdes'ą". [2]) Šis straipsnis išaukė dar porą Būčio ir Jakšto poleminių tuo klausimu straipsnių. [3])

Šiais 1909 m. „Draugijoj" yra šie apologetiniai straipsniai: J. Geručio „Garbenio nuomonės," [4]) kun. A. Dambrausko „Liuosybė ir religija" [5]), kun. P. Būčio „Bažnyčia ir sociologija". [6])

„Šaltinis", be minėtų J. D. poleminių straipsnių su dr. P. Avižoniu, duoda dar kun. P. Būčio „Tikiu į Dievą Tėvą Visagalintį, sutvertoją dangaus ir žemės", [7]) Meškaus „Kristus ir socializmas" [8]) ir „Gamta ir Dievas", [9]) bevardžio autoriaus „Pasikalbėjimas laisvamanio su kataliku", [10]) Bl. Česnio „Ar slegia katalikų Bažnyčia svietišką mokslą", [11]) Paparonio—Šmulkščio „Nebūk netikinčiu, bet tikinčiu", [12]) kurs kitais metais išėjo atskira knygele, antrašte „Tikėk".

1910 metai. Iš priešų pusės išleidžiama dr. P. Avižonio „Liet. Ūkininke" tilpusieji straipsniai atskira knygele pavadinta „Žemė ir Žmogus". [13]) Joje autorius, aiškindamas pažiūras į helijocentrinės kosmoso sistemos raidą, duoda visą eilę priekaištų šv. tėvams, kurie neigę žemės apskritimą, -- Bažnyčiai, kuri buvusi tokia negailestinga mokslininkams: Giordanui Brunui, Galilėjui, Kolumbui ir kt., — inkvizicijai ir indeksui, kurie gesinę visus mokslo žiburius. Gale trumpai išdėstoma Darvino evoliucijos teorija.

Sausio 28 d. Amerikoje, Scrantone, ima eiti mėnesinis inteligentams skiriamas „Laisvosios Minties" žurnalas. [14]) Jau pirmame numeryje pradeda aprašinėti Giordano Bruno, Liucilio Vaninio ir kt. nužudymas, kurį atlikusi inkvizicija. Toliau žurnale randasi įdėtas V. K. Račkausko vertimas prof. M. Dragamanovo „Rojus ir pažanga", [15]) J. Šliupo „Jonas Hu-

---

[1]) Petropoli 1909, 14 p.
[2]) „Draugija" 48 nr. (1910).
[3]) Žiūr. „Draugija" 52 nr. (1911).
[4]) „Draugija" 34 — 36 nr. (1909).
[5]) „Draugija" 35 nr. (1909).
[6]) „Draugija" 31—32 nr. (1909).
[7]) „Šaltinis" 17, 18 nr. (1909).
[8]) „Šaltinis" 2 nr. (1909).
[9]) „Šaltinis" 7 nr. (1909).
[10]) „Šaltinis" 39, 40 nr. (1909).
[11]) „Šaltinis" 42, 43, 45, 48 nr (1909), 10, 11, 16 nr. (1910)
[12]) „Šaltinis" 1, 2 nr. (1909).
[13]) Vilnius 1910, 32 p.; knygelė susilaukė net trijų leidimų.
[14]) Žiūr. A. Jakštas. Musų Naujoji Literatūra, II t 614—620 p.
[15]) „Laisvoji Mintis" 1—9 nr. (1910); išleista atskira knyga 1912 m.

sas ir jo pasekėjai",[1]) bevardžių autorių „Francisco Ferrer",[2]) „Ką aš galiu tikėti ir ko aš negaliu tikėti"[3]) ir „Bažnyčia ir mokslas",[4]) A. Orlavo „Bažnyčia ir viešpatystė".[5])

Prie „Liet. Ūkininko" pradedamas leisti ateistinis „Jaunimas".

Marijavitas Jonas Marija Mykolas Kovalskis Vienos senkatalikių kongrese 1909 m. rugsėjo mėn. 6—9 d. suvienijo marijavitus su senkatalikiais ir spalių mėn. 5 d. Utrechte vietos senkatalikių arkivyskupo buvo įšvęstas marijavitų vyskupu.[6]) Šia ir sektos ketvirtų gyvavimo metų proga naujasis vyskupas rašo savo tikintiesiems „Ganytojišką laišką".[7]) Jame, konstatuodamas šį susivienijimo bei jo pašventinimo vyskupu faktą, paaiškina tuos savo mokslo pamatus, kurių žada laikytis savo ganytojavimo darbe. Toliau, dėstydamas marijavitų tikėjimo pagrindus, Bažnyčios galva tepripažįsta tik Kristų ir „nei vienas žmogus neturi teisės vadintis Bažnyčios galva" (8 p.). Rašydamas, kaip turi reikštis tos Bažnyčios galvos — Kristaus karaliavimas žmonėse, nepraeina nepalietęs Romos kat. Bažnyčios. Naujasis vyskupas pavelija savo tikintiesiems skaityti visokias, net netikinčiųjų žmonių rašytas, knygas ir laikraščius, „nes visų širdyse esanti Šventoji Dvasia veikia ir duoda pažinti savo tiesos spindulį" (27 p.).

Iš katalikų pusės Paparonis-Šmulkštys išleidžia knygelę antrašte „Tikėk",[8]) kurioje suprantamai nustato tarp tikėjimo ir proto santykius. Žmogus esąs silpnas, ir jį galingą darąs tik protas. Tačiau ir protas, negalėdamas visko pats ištirti, reikalingas esąs kitų pagelbos. Tuo būdu jis priverstas tikėti kitų liudijimus. Bet ir tikėdamas protas nenustoja veikęs. Tikėjimas maitinąs protą ir esąs naudingas žmogui. Dėl to tad „nebūk netikinčiu, bet tikinčiu".

Meškus, atsakydamas į dr. P. Avižonio daromus priekaištus knygelėje „Žemė ir Žmogus", rašo „Argi kalta čia Bažnyčia?"[9]) Joje bando išaiškinti keturius istorijos klausimus: inkviziciją, šv. Baltramiejaus naktį, Galilėjaus pasmerkimą ir Giordano Bruno sudeginimą. Labai rimtą šio veikalėlio ir bendrai šių klausimų apologijos įvertinimą duoda A. Jakštas veikalėlio recenzijoje.[10])

---

[1]) „Laisvoji Mintis" 3—7 nr. (1910).
[2]) „Laisvoji Mintis" 2 nr. (1910).
[3]) „Laisvoji Mintis" 8 nr. (1910).
[4]) „Laisvoji Mintis" 9 nr. (1910).
[5]) „Laisvoji Mintis" 10, 11, 13, 15 nr. (1910).
[6]) Apie tai plačiai aprašo „Marijavitų Žinios" 4 nr. (1910) straipsnyje „Kongresas, Unija ir Konsekracija".
[7]) Lodzius 1910, 31 p.
[8]) Seinai 1910, 16 p.
[9]) Seinai 1910, 64 p., Atsp. iš „Vadovo".
[10]) Žiūr. „Mūsų Naujoji Literatūra" II t. 233—235 p.

J. Gerutis rašo apie „Žemės Amžių",[1]) kur sprendžiamas tariamasis tarp mokslo ir šv. Rašto konfliktas, būtent, dėl Biblijos tvirtinimo Adomą buvus sukurtą 4000 m. pr. Kr., tuo pačiu prileidžiant ir neilgesnį žemės amžių. Knygelėje nagrinėjami du klausimai: kiek žemė turi metų ir dėlko žemės vardas yra moteriškosios giminės.

Su šia knygele pradedama knygelių serija, pavadinta „Tikėjimo ir Mokslo" vardu. Antras šios serijos dalykas buvo to paties J. Geručio pagal Duplessy parašyta knygelė „Ar aš turiu dūšią?"[2])

Iš žurnalų „Draugija" šiais metais duoda A. Jakšto „Mūsų literatūra apie Lourdes'ą,[3]) „Trys didieji Dievo žodžiai"[4]) ir „Kur gi išganymas?",[5]) P. Būčio „Bažnyčios gyvybės jėga",[6]) Pr. Dovydaičio „Šis tas apie darvinizmą ir p. Avižonio principus",[7]) „Problema apie Kristų"[8]) ir „Biblija ir Babelis",[9]) M. Reinio „Ar yra prieštaravimas tarp tikėjimo ir gamtos mokslų", [10]) J. Geručio „Garbenio ir jo giminiečių nuomonės"[11]). M. Vaitkaus „Dievo buvimo priparodymai".[12])

„Vadovas", be Meškaus straipsnių, kurie išspausdinti atskira knygele „Ar gi kalta čia Bažnyčia?", deda B. Čėsnio vertimą iš prof. Kiefl'io „Darvinas ir Teologija",[13]) R. K. „Ne pas jus išganymas (atsakymas p. Šepečiui)",[14]) K. J. „Apie liuosą žmogaus valią",[15]) Panenupio ateistinių „Laikraščių Apžvalgą",[16]) perspausdintą atskira knygele, pavadintą „Pirmeivių žiedai".[17])

„Viltyje" A. Voldemaras rašo „Dėl pirmeivių pasaulėžiūros"[18]) ir „Tamsybių apaštalai",[19]) J. Kubilius atsako „Lietuvos Žinioms"[20]) „Dėl tikybos reikalingumo"[21])

---

[1]) Kaunas 1910, 11 p.
[2]) Kaunas 1910, 21 p.
[3]) „Draugija" 48 nr. (1910).
[4]) „Draugija" 40 nr. (1910).
[5]) „Draugija" 42—43 nr. (1910).
[6]) „Draugija" 46—47 nr. (1910).
[7]) „Draugija" 39 nr. (1910).
[8]) „Draugija" 42—43, 53 nr. (1910).
[9]) „Draugija" 44—48 nr. (1910).
[10]) „Draugija" 47 nr. (1910).
[11]) „Draugija" 37—41 nr. (1910).
[12]) „Draugija" 40 nr. (1910).
[13]) „Vadovas" 19—21 nr. (1910).
[14]) „Vadovas" 22 nr. (1910).
[15]) „Vadovas" 24 nr. (1910).
[16]) „Vadovas" 17—23, 25—28 nr. (1910).
[17]) Seinai 1910, 8+8 p. Atsp. iš „Vadovo".
[18]) „Viltis" 1 nr. (1910).
[19]) „Viltis" 65 nr. (1910).
[20]) „Liet. Žinios" 27 nr. (1910): A. R., Dievo ieškotojai.
[21]) „Viltis" 42 nr. (1910).

Pr. Dovydaitis patiekia „Šiek tiek kritikos (dėl) p. Leono paskaitos: „Teisė ir dora".[1])

„Šaltinyje" P. Būčys rašo „Betliejaus žvaigždė",[2]) „Apie atlaidus",[3]) „Apie žmonių likimą arba predestinaciją",[4]) Bl. Česnys — „Kodėl Bažnyčia pasmerkia kai kurių mokslininkų išvedžiojimus",[5]) J. V. — „Pirmeivių išpažintis",[6]) R. — „Katalikų Bažnyčia ir krikščionys laisvamaniai".[7])

„Aušrinėje"[8]), kuri šiais metais pradėta leisti prie „Lietuvos Žinių", stud. Pr. Dovydaitis rašo: „Tikėjimo elementas žmogaus gyvenime".[9]) Šis nenoromis patalpintas straipsnis iššaukė įdomias diskusijas materijalizmo, pantejizmo, tikėjimo, etikos klausimais tarp P. Bytauto „Aušrinėje" ir V. Z. (Zajančausko) „Ateityje", vykusias jau 1911 m.

Pradėjęs eiti Rygoje „Rygos Garsas" taip pat rėmė katalikų pozicijas savo smulkiais straipsniais bei polemikomis.

1911 metai. Iš priešų pusės „Laisvoji mintis" deda šiuos prieškatalikiškus straipsnius: J. Laukio pagal prof. Grant-Allen „Dievystės sąvokos plėtojimas",[10]) J. K. „Budha — krikščionių šventasis"[11]), A. Menger „Dora ir Valdžia",[12]) bevardžio autoriaus „Nitzsche apie katalikystę ir krikščionystę".[13])

„Aušrinėje" P. Bytautas, abejodamas dėl Pr. Dovydaičio pabrėžiamo tikėjimo elemento žmogaus gyvenime, rašo prieš jį straipsnį „Argi?".[14])

Didelio su reformatais kovotojo kard. Karolio Baromejaus sukaktuvių proga popiežius Pijus X išleidžia encikliką. Ši enciklika buvo protestantų labai nepalankiai sutikta. Sekdami užsieniečiais, ir Lietuvos protestantai išlieja savo nepasitenkininimą šiemet pradėjusiame eiti kalvinų mėnesiniame „Pasiuntinio" laikraštyje J. Šepečio straipsniu „Borromejaus encyklika ir jos prasmė".[15]) Pr. Dovydaičiui šio straipsnio užsipuolimas enciklikos dėl „koliojančių" joje reformatus posakių pasirodė neteisingas, ir jis „Viltyje" duoda į tai platų atsakymą

---

1) „Viltis" 70, 71 nr. (1910).
2) „Šaltinis" 19, 20 nr. (1910).
3) „Šaltinis" 26, 27 nr. (1910).
4) „Šaltinis" 50 nr. (1910).
5) „Šaltinis" 18 nr. (19 0).
6) „Šaltinis" 3 nr. (1910).
7) „Šaltinis" 40 nr. (1910).
8) Apie jos prieštikybinę tendenciją žiūr. „Vadovas" 46 nr. (1912): Panenupis, „Aušrinės" literatūra.
9) „Aušrinė" 6 nr. (1910).
10) „Laisvoji Mintis" 16—19 nr. (1911).
11) „Laisvoji Mintis" 19 nr. (1911).
12) „Laisvoji Mintis" 21 nr. (1911).
13) „Laisvoji Mintis" 23 nr. (1911).
14) „Aušrinė" 1, 2 nr. (911).
15) „Pasiuntinys" 1 nr. (1911).

„Tautiečiai, daugiau tiesos ir artimo meilės“.[1]) J. Šepetys šį Pr. Dovydaičio atsakymą palaikė feljetonu ir dėl to „Pasiuntinyje“ duoda „Atsakymą į Pr. Dovydaičio feljetonus „Viltyje“[2]). Bet Pr. Dovydaitis dar kartą pabando kreiptis „Tiesos ir artimo meilės vardu“,[3]) ir, berods, patenkino protestantus, nes po to jie nebekėlė savo balso.

Iš katalikų pusės V. Pažvirgždis rašo knygelę „Jėzus Kristus — Dievas“.[4]) Įžangoje paaiškinęs stebuklo ir pranašystės sąvoką, toliau, remdamasis pranašystėmis, stebuklais, paties Kristaus liudijimais apie save, įrodo, kad Jėzus Kristus buvo Mesijas ir Dievas.

„Sustiprinti... žymiausiąją skaitytojų tikybos pamatų dalį taip, kad jos priešininkų keliamos audros susiskaldytų į jį nepadarę jokios blėdies“[5]) — štai reikalas, dėl kurio Garb. Taučius — M. Krupavičius rašo knygelę „Apie Dūšią“.[6]) Įrodęs, kokia yra siela, būtent, savarankiška, nesudėtinė ir dvasiška ir kad tokią sielą žmogus turi, toliau keturiais argumentais įrodo sielos nemirtingumą. Knygelė skiriama vidurinei inteligentijai ir šiek tiek prasilavinusiai liaudžiai.

Ateizmas savo tvirtinimus laikė pagrįstus nesugriaunamais pozityviojo mokslo argumentais. Bet, patyrinėjus tuos argumentus giliau, pasirodo, kad jie kalba kaip tiktai už teizmą. Štai istoriškai etnografiškasis argumentas, kuriuo ir lietuviškieji ateistai kartais operuodavo, J. Žvygo panaudojamas įrodyti, kad visais laikais buvo „Visų tautų tikėjimas į Dievą“.[7])

Norėta sumažinti krikščionijos vertę, išvedant ją iš babiloniškosios kultūros ir pasaulėžiūros. Kad tai geriau pavyktų, pirmiausia stengtasi įrodyt Senojo Testamento religijos pareinamumą nuo babiloniškosios religijos. Kaip šis klausimas stovi mokslo šviesoje, įrodo Pr. Dovydaičio monografijėlė „Biblija ir Babelis“.[8]) Be to, ši monografijėlė gina ir šv. Rašte minimų istorinių faktų tikrumą.

Nekatalikiški laikraščiai mėgo populiarinti Tolstojų, kaip filosofą ir neva naujos religinės pasauližiūros autorių. Tolstojumi pradėjo daug kas susižavėti. Tuo tarpu jo skelbiamos pažiūros į religiją rėmėsi jo subjektyvistine filosofija ir buvo priešingos katalikų mokslo, ypač dorovės, supratimui. Užbėgti pavojui už akių, Perkūnas (kun. dr. Bartuška) pasirodo su savo rimtu darbu, pavadindamas jį „Filosofiniais Tolstojaus doros mokslo pamatais“,[9]) kuriame perleidžia per kata-

[1]) „Viltis“ 13, 14, 15 nr. (1911).
[2]) „Pasiuntinys“ 3 nr. (1911).
[3]) „Viltis“ 38 nr. (1911).
[4]) Seinai 1911, 84 p.; žiūr. recenz. „Draugija“ 64 nr. (1912).
[5]) Garb. Taučius, Apie Dūšią, Seinai 1911, 4 p.
[6]) Seinai 1911, 81 p.
[7]) Kaunas 1911, 21 p.
[8]) Kaunas 1911, 142 p.
[9]) Seinai 1911, 58 p. Ats. iš „Vadovo“.

likų mokslo kritiką Tolstojaus Dievo, sielos, laisvos valios gero supratimą, principo „nesipriešink piktam“ ir meilės supratimą. Be to, veikalas supažindina su šios filosofijos atsiradimo pagrindais.

Iš žurnalų „Draugijoje“ M. Vaitkus toliau rašo pradėtus „Dievo buvimo priparodymus“ [1] ir Pr. Dovydaitis — „Problemą apie Kristų“; [2] Dr. S. Šultė duoda rimtą straipsnį „Filosofiniai modernizmo pamatai“. [3] P. Būčys — „Apie Lourdes'o stebuklus (atsakymas mano kritikui p. Jakštui)“, [4] A. Jakštas — „Subjektivizmas apologetikoje (atsakymas kun. Būčiui)“. [5]

„Vadove“ be Perkūno „Filosofinių Tolstojaus doros mokslo pamatų“, [6] kurie išleisti atskira knyga, randasi J. Kubiliaus ir P. Būčio poleminiai laiškai stebuklų ir kt. tikėjimo klausimais, antrašte „Katalikystė ir Tiesa“, [7] Panenupio — „Pirmeivių Žiedai“. [8]

Pradėjęs šiais metais eiti prie „Draugijos“ moksleivių „Ateities“ laikraštis duoda net keletą apologetinių straipsnių. Į P. Bytauto straipsnį „Ar—gi?“, tilpusį „Aušrinėje“, V. Z. (kun. V. Zajančkauskas) čia atsako straipsnių eile „Ne jaugi?“, [9] A. (Pr. Dovydaitis) rašo „Indiferentizmas“ [10] ir „Sąžinės laisvė“, [11] Bl. Česnys — „Dėl Vydūno minčių ‚Jaunime'“ [12] K. R. — „Žmonijos balsas apie religiją“, [13] M. (Pr. Dovydaitis) — „Atsakymas dėl jėzuitiškos taisyklės: ‚Tikslas pateisina priemones'“. [14]

„Šaltinyje“ dr. J. Totoraitis rašo dėl dviejų liberalų principų: „Mokslo laisvė“ [15] ir „Valstybės laisvė“. [16]

„Viltyje“ be minėtų Pr. Dovydaičio poleminių straipsnių su ref. kun. J. Šepečiu yra dar ir A. Voldemaro straipsnis „Tikėjimo klausimas“, [17] kuriame jis užsistoja P. Būčį polemikoje su A. Jakštu dėl Lourdes'o stebuklų.

1912 metai. Iš priešų pusės. K. Šeštokas rašo trilogiją „Kas išganys liaudį?“, kurios pirmoji dalis — „Ar prietariškas tikėjimas bei tikyba išganys liau-

---

1) „Draugija“ 49 nr. (1911).
2) „Draugija“ 53 nr. (1911).
3) „Draugija“ 58 nr. (1911).
4) „Draugija“ 52 nr. (1911).
5) „Draugija“ 52 nr. (1911).
6) „Vadovas“ 29 — 31, 33—35 nr. (1911).
7) „Vadovas“ 29—32 35,—37 nr. (1911).
8) „Vadovas“ 29—35, 37, 39, 40 nr. (1911).
9) „Ateitis“ 5, 6, 9 nr. (1911) ir 1— 3 nr. (1912).
10) „Ateitis“ 10, 11—12 nr. (1911).
11) „Ateitis“ 3—6 nr. (1911).
12) „Ateitis“ 10, 11—12 nr. (1911).
13) „Ateitis“ 3 nr. (1911).
14) „Ateitis“ 4, 6—7 nr. (1911).
15) „Šaltinis“ 5, 6 nr. (1911).
16) „Šaltinis“ 7 nr. (1911).
17) „Viltis“ 24 nr. (1911).

dį?“, antroji — „Ar tautybė bei patrijotybė išganys liaudį?“ ir trečioji — „Ar socijalizmas išganys liaudį?“ Į pirmuosius du klausimus autorius atsako neigiamai, į tretįjį — teigiamai. Kaip sprendžiamas pirmasis klausimas, kuris mums ir tėra svarbus? Tikėjimas, kilęs iš gamtos mokslų nežinojimo, pradžioj buvęs nekaltai arba „kūdikiškai“ prietaringas, bet paskui, atsiradus kunigams — nekantos principui, tas prietaringasis tikėjimas pasikeitęs. Toliau tad ir nupasakojama tas dėl kunigų veikimo pasikeitęs tikėjimas, nurodoma, koks jis buvo senaisiais amžiais, koks viduriniais ir koks jis yra naujaisiais amžiais. Paduodama tarsi klasifikacija tų kunigų ir popiežių „darbų“, kuriuos jau anksčiau yra iškėlę „kunigas“ Vl. Dembskis, Jonas Šliupas, dr. P. Avižonis ir kt. Ar šaltu protu ir argumentacija, ar tuščiais šūkiais ir įsikarščiavimu vadovautasi rašant šią knygelę, pasako pats autorius įvade. „Prisipažįstu, kad kaip galėdamas stengiausi išvengti to (per daug šiurkštaus stiliaus), bet negalėjau. O, be abejonės, labai lengvai būčiau galėjęs išvengti, jeigu būčiau rašęs ne apie prietariškąjį tikėjimą ir tikybą, bet apie kitką. Mat, dalykas tame, kad prietariškojo tikėjimo mokslas yra perdėm dogmalis arba neargumentalinis mokslas. O juk žinome, kad maž ne visi dogmalių mokslų platintojai neįgauna liaudyje įtekmės teisingu ir padoriu veikimu, bet melagingu ir veidmainingu veikimu. Tada jie savo išsvajotas dogmas beskelbdami, visaip bemeluodami ir beveik veidmainiaudami, sukelia liaudyje didžiausios nekantos epidemiją, kuri ir būna pirmapradine priežastim karų, žmogžudysčių, plėšimų, vagysčių, paleistuvysčių, girtuoklysčių ir t. t. ir t. t. Apie panašius veikėjus ir jų veikimo išdavas bekalbant yra labai sunku ir net visai negalima išvengti įvairių, tartum, per daug šiurkščių ir nelabai dailiai literatūroje skambančių „žodelių“ (5 ir 6 p.). Knygelės išvada tokia: „prietariškasis tikėjimas bei tikyba liaudies neišganė, bet priešingai, dar į didesnę tamsybę ir skurdą bandė bei stengėsi įstumti, ir kad jos neišganys niekados“ (203 p.).

Dr. M. Kuprevičius rašo „Dėl R. Katalikų Bažnyčios reformos“.[1]) Tai keturių puslapių lapelis, kuriame „nutolusieji“ nuo Bažnyčios inteligentai reiškia noro vėl jai priklausyti. Bet tokiai Bažnyčiai, „kokia ji yra dabar“ priklausyti jie bijosi, nes tada jie neišvengsią „savo dvasios varžymo“. Tai viena. Antra, kad „mokslas kasdien eina platyn, gyvenimas auga ir, spiriamas ekonomijos ir socijalės aplinkybių, žengia savais keliais, o bažnyčios apeigos, suakmenėjusios prieš šimtmečius, lig šiai dienai tos pačios lieka. Ir bažnyčia nuolatos susiremia su mokslu ir naujos gadynės žmonių dvasia, kuri taipgi pasiduoda visuotinos evoliucijos galiai. Tas nuolatinis susirėmimas kenkia žmonių dvasios augimui ir drauge bažnyčios nenaudai išeina“ (1—2 p.). Ta reforma turinti apimti štai ką: „Reikia, kad

[1]) Kaunas, 1912, 4 p., Atsp. iš „Pasiuntinio“ 6 nr. (1912).

Bažnyčia nespirtų visų žmonių dvasios prie vienodo visų prisakymo išpažinimo ir pildymo. Pavyzdžiui, sakysime taip: jei žmogaus proto galė pripažįsta pan. šv. nekaltą prasidėjimą arba popiežiaus neklaidingumą — tegul jis turisi novellių 1854 ir 1872 metų; bet, jei kito protas nesumoja šitų įvedimų — tegul jam pasilieka valia nepripažinimo. Arba nori eiti išpažintin prie kunigo ausies — eik, o jei kas šitaip negali — lai bažnyčia suteikia jam kitonišką formą tos pačios apeigos. Arba vėl, jei kunigas nori ir gali gyventi celibate — tegul gyvena, bet kurs šitokio buvimo nepakelia, — lai turi jis liuosą valią vesti sau pačią ir gyventi šeimoje" (3 p.). Šis, visišką liberalizmą peršąs lapelis, iš katalikų ir „pirmeivių" pusės sukėlė gyvą respektyvinę reakciją. Pastarieji „Liet. Žiniose"[1]) su pasigėrėjimu pakartojo šį straipsnį, o katalikai į tai davė rimtą ir išsemiamą atsakymą „Draugijoje"[2]), „Vadove"[3]) ir „Viltyje"[4]).

V. K. Račkauskas prof. M. Dragomanovo „Rojaus ir Pažangos" vertimą, kuris buvo spausdinamas „Laisvojoj Mintyj", išleidžia atskiru leidiniu.[5]) Veikalo vedamoji mintis tokia. Žmonija visada svajojusi apie gerus laikus, gerą gyvenimą. Neturėdama to dabar čia žemėje, ji sukūrusi sau laimingųjų gyvenimą rojuje ir būsimą laimingą gyvenimą danguje. Bet dabar, kada taip pakilo pažanga, rojaus idėja žmonijai pasidariusi svetima. Taigi rojus — gryna iliuzija. Visiškas pažangos laimėjimas ir bus tasai realizuotasis rojus.

Dailininkas A. Jaroševičius išleidžia „Lietuvių Kryžių"[6]) albumą, kurio įvade įdėta dr. J. Basanavičiaus studija „Lietuvių kryžiai archeologijos šviesoje". Šioje studijoje dr. Basanavičius, be kitko, tvirtina, kad krikščionybė, įvesta Lietuvoje, yra sunaikinusi dvasinę ir materialę lietuvių kultūrą. Dėl šio pasakymo nepasirašęs „Liet. Kryžių" recenzentas prikiša „Vienybėje"[7]) dr. Basanavičiui, kad jis savo tvirtinimų neparėmęs tikrais argumentais. Įsižeidęs dr. Basanavičius rašo „Viltyje" ilgoką atsakymą: „Iš krikščionijos santykių su lietuvių kultūra"[8]). Nors ir pasirodė šis „įrodymais" paremtas straipsnis, tačiau ir kiti katalikai, recenzuodami „Liet. Kryžius" būtent, A. Jakštas „Draugijoj",[9]) dr. J. Totoraitis „Vadove"[10]) ir P. K. „Viltyje" — „Prie J. Basanavičiaus straipsnio"[11]), dr. Basanavi

---

[1]) „Liet Žinios" 67 nr. (1912).
[2]) „Draugija" 66—67 nr. (1912): Jakštas A., Šis tas apie modernizmą užrubežyje ir pas mus, 195—203 p.
[3]) „Vadovas" 48 nr (1912) 400—407: Panenupis, Argi iš tikro reikia Lietuvai Bažnyčios reformos?
[4]) „Viltis" 77 nr. (1912) Kubilius J., Kas katalikų Bažnyčioje reformuojama.
[5]) Scranton 1912, 112 p.
[6]) Vilnius 1912.
[7]) „Vienybė" 47 nr. (1912).
[8]) „Viltis" 144 nr. (1912).
[9]) „Draugija" 72 nr. (1912).
[10]) „Vadovas" 53 nr. (1913).
[11]) „Viltis" 144 nr. (1912).

čiaus tvirtinimą laikė netaktišką ir neteisingą. Tada dr. Basanavičius, atsakydamas visiems savo recenzentams, rašo ištisą knygelę, kuri pasirodė jau 1913 m.

Norėdamas papildyti savo prieš A. Jakštą ginamus tvirtinimus, ref. kun. J. Šepetys sulietuvina žinomo antikatalikiškų istoriškų veikalų rašytojo Lea „Viduramžių Bažnyčios vaizdas" [1]). Šios knygelės tikslas — parodyti, kaip kat. Bažnyčia buvusi nupuolusi viduriniais amžiais ir kaip tas jos nupuolimas iššaukęs reformaciją. Visa knygelė, išskyrus pradžioje trumpai suminėtus Bažnyčios nuopelnus, skiriama Bažnyčios, ypač jos hierarchijos puolimui ir juodinimui. [2])

Iš laikraščių darbų pažymėtina, kad „Laisvoji Mintis" įsideda A. Shrubsole's „Ar žmonija turėjo kiek naudos iš teologijos". [3])

Popiežiui Pijui X išleidus encikliką „Pascendi gregis", kurioje pasmerkiamas XIX amžiaus modernizmas, Lietuvoje atsiranda to pasmerktojo modernizmo šalininkų. Savo balsą jie pareikšdavo kartais „Vilniaus Žiniose", kartais marijavitiškoj „Teisybėj" ar „Balse", kurio teišėjo keturi numeriai, o dabar jie pasiryžo leisti mėnesinę „Naująją Srovę". [4]) Pirmajame jos numeryje leidėjai pareiškia, kad jie „nesikišdami į savitarpes partijų rietenas, tarp kitko pirmutinę vietą duos religijos klausimui, kiek galima nesileidžiant į scholastikos sofizmus. Daugiau rūpinsimės religijinio jausmo gvildenimu, negu teologijos tėzių aiškinimu".

Protestantų „Pasiuntinys" įsideda ilgą rašinį „Inkvizicijos istoriją". [5])

Prūsijos „Jaunimas" duoda į Bl. Čėsnio kritiką „Ateityje" atsakymą „Tilžės ‚Jaunimas' kritikuojamas". [6]) Toliau šiame laikraštyje „pasikalbėjimų" skyriuje aiškinami įvairiausi klausimai: ar viskas yra teisybė, kas Biblijoj rašyta [7]); ar malda ir pasninkai reikalingi ar ne; ar Kristus iš tikrųjų neturėjo tėvo; kokiu būdu iš dangaus sudegino miestus Sodomą ir Gomorą; koks Dievas yra, ar toks, kokį kunigai sako, ar kitoks; [8]) ar Dievas yra; [9]) ar nesibijoti būti apšauktas bedieviu; ar žmogus, patekęs į pragarą, gali iš jo išeiti; ar tikrai gyvas Dievas yra aname blynelyje [10]) ir t. t.

---

1) Vilnius 1912, 31 p.
2) Žiūr. recenz. „Draugija" 69 nr. (1912).
3) „Laisvoji Mintis" 31 nr. (1912). Pastaba: Visų priešreliginių straipsnių nebuvo galima suregistruoti, nes mūsų bibliotekose nėra šių metų „L. M". komplekto.
4) Žiūr. recenz. „Vadovas" 46 nr. (1912); „Naujausios Srovės" ir bendrai Lietuvos modernistų klausimą paliečia A. Jakštas „Draugijoj" 66—67 nr. (1912): „Šis tas apie modernizmą užrubežy ir pas mus".
5) „Pasiuntinys" 1—5, 9 nr. (1912).
6) „Jaunimas" 2 nr. (1912).
7) Jaunimas" 2 nr. (1912).
8) „Jaunimas" 8 nr. (1912).
9) „Jaunimas" 10 nr. (1912).
10) „Jaunimas" 11 nr. (1912).

Iš katalikų K. P. verčią žinomo ispano katalikų rašytojo Jokūbo Balmes „Apologetika arba tikėjimo apgynimas", [1]) kurioje nagrinėjamas Dievo buvimas, sielos dvasiškumas ir nemirštamumas, vieno tikro tikėjimo klausimas, Kristaus dievystė, krikščionių tikėjimo dieviškumas, krikščionybės nieko bendro neturėjimas su prikišamu jai mahometonizmu ir stabmeldybe.

J. Gerutis surenka savo apologetinius straipsnius, tilpusius „Draugijoje" ir kt. laikraščiuose, ir, papildęs juos naujais, dar niekur nespausdintais, išleidžia iš jų vertingą dviejų tomų veikalą „Nuomonės Garbenio, jo giminaičių ir prietelių. [2]) Tai populiarus apologetikos veikalas, į kurį panašaus, kaip sako A. Jakštas recenzijoj, [3]) mūsų literatūroje dar nebuvo. Jame nagrinėjami įvairiausi klausimai: ir Dievas, siela, švč. Trejybė, sakramentai, ir dangus, skaistykla, pragaras, gimtoji nuodėmė, ir iki šiandien kartojama Galilejaus byla — iš viso 65 klausimai. Šį taip svarbų ir klasiškai lengvu stiliumi parašytą veikalą Šv. Kazimiero Draugija rado reikalą išleisti net antrą kartą, pavadindama jį nauju „Tikėjimo Klausimų" vardu.

Petrapilio Dvas. Akademijos prof. P. Būčys išleidžia savo 1911—1912 m. m. skaitytas paskaitas „De Historia Apologeticae". [4]) Veikalas litografuotas, apima nuo II iki V amž. laikotarpį ir plačiai nagrinėja krikščionių apologetų veikalus.

Amerikoje kun. V. D. išverčia kun. dr. A. J. Warol veikalėlį „Kodėl neini išpažinties?", [5]) kuriame atsakoma į neinančių išpažinties įvairius pasiteisinimo priekaištus.

Iš žurnalų apologetinių straipsnių duoda „Draugija", kur M. Vaitkus baigia „Dievo buvimo priparodymus", [6]) o Pr. Dovydaitis — „Promblemą apie Kristų"; [7]) A. Jakštas čia rašo „Šis tas apie modernizmą užrubežyje ir pas mus", [8]) „Kas tai yra teokratija?" (atsakymas „Liet. Žinioms") [9]) ir „Keletas žodžių p. J. Šepečiui", [10]) Dr. S. Šultė — „Teosofų pasaulėžvalga". [11])

„Vadove" J. Kubilius ir Pr. Būčys varo toliau tarpusavio polemiką „Katalikystė ir Tiesa"; [12]) Bl. Česnys rašo „Šv. Trejybės dogma šalip brahmanų doktrinos apie Trimurti"; [13]) Panenupis paduoda ateistinių laikraščių ateistinių

[1]) Seinai 1912, 68 p.
[2]) Kaunas 1912, I d. 148 p. ir II d. 152 p.
[3]) Žiūr. A. Jakštas, „Mūsų Naujoji Literatūra", II t. 232 p.
[4]) Petropoli 1912, 814 p.
[5]) Wilkes-Barre 1912, 66 p.
[6]) „Draugija" 62 nr. (1912).
[7]) „Draugija" 62, 64, 66—67 nr. (1912).
[8]) „Draugija" 66—67 nr. (1912).
[9]) „Draugija" 70 nr. (1912).
[10]) „Draugija" 70 nr. (1912).
[11]) „Draugija" 70, 71—72 nr. (1912).
[12]) „Vadovas" 69 nr. (1912).
[13]) „Vadovas" 53, 54 nr. (1912).

straipsnių apžvalgą, pavadindamas ją „Pirmeivių žiedais";[1]) be to, jis šiame žurnale atsako ir dr. Kuprevičiui straipsniu „Ar gi iš tikro reikia Lietuvai Bažnyčios reformos?.[2])

„Ateityje" Pr. Dovydaitis rašo „Žinojimas ir tikėjimas",[3]) V. Z. varo toliau savo atsakymą p. Bytautui, pavadintą „Nejaugi";[4]) A. Jaunutis paduoda „Tikėjimas Lietuvoje ir jo priešininkai",[5]) A. Maliauskis—„Kaip „Laisvoji Mintis" kovoja su teologija".[6]) Iš smulkesnių straipsnelių čia yra Telšių moksleivių „Ar mokslo vyrai netiki į Dievą?",[7]) M. (Pr. Dovydaičio) atsakymas dėl tariamojo Tertuliono posakio „Credo, quia absurdum",[8]) o bevardžio autoriaus — į daromus Bažnyčios apeigoms priekaištus".[9]) Be to, Bl. Čėsnys atsako „abejojančiam dėl klausimų apie pragarą".[10])

„Viltyje" J. Kubilius rašo „Kas reformuojama katalikų Bažnyčioje",[11]) V. — „Ar religija privatinis dalykas"[12]) ir „Krikščionybė ir politika",[13]) P. K. — Prie J. Basanavičiaus straipsnio".[14])

„Šaltinyje" J. Daubaras rašo šiuos poleminio pobūdžio straipsnias: „Cicilikai piršte peršasi į atstovus"[15]) ir „Pirmeivių ir cicilikų tikėjims ir dora".[16])

Šiais metais įvyksta naujas Lietuvos apologetikos istorijoje faktas, tai apologetinių kursų rengimas. Dvasinės akademijos prof. kun. P. Būčys Petrapilyje lietuviams moksleiviams rengė apologetinius kursus jau 1911 metais, o 1912 m. (kas antras sekmadienis) tame pačiame Petrapily laikė ištisą apologetintinių paskaitų ciklą „Tikėjimo protiniai pamatai".[17]) Panašūs apologetiniai kursai šv. Juozapo darbininkų draugijos iniciatyva 1912 m. buvo surengti ir Kaune rugpiūčio mėn. 4, 11 ir 18 d. Jų prelegentu buvo tas pats prof. kun. Būčys. Laikyta trys paskaitos: Kristus — žmogus ir mokytojas, ar dabartinis inteligentas gali tikėti į Kristaus atsikėlimą iš numirusių ir

---

1) „Vadovas" 49, 50, 52 nr. (1912).
2) „Vadovas" 48 nr. (1912).
3) „Ateitis" 1, 2, 8—10, 11—12 nr. (1912).
4) „Ateitis" 1—3 nr. (1912).
5) „Ateitis" 9 nr. (1912).
6) „Ateitis" 10 nr. (1912).
7) „Ateitis" 1 nr. (1912).
8) „Ateitis" 8 nr. (1912).
9) „Ateitis" 10 nr. (1912).
10) „Ateitis" 6—7 nr. (1912).
11) „Viltis" 77 nr. (1912).
12) „Viltis" 141 nr. (1912).
13) „Viltis" 143 nr. (1912).
14) „Viltis" 144 nr. (1912).
15) „Šaltinis" 33 nr. (1912).
16) „Šaltinis" 37 nr. (1912).
17) Žiūr. „Viltis" 116 nr. (1912): Korespondencija iš Peterburgo.

Kristus — Dievas. Po paskaitų skirta laiko paklausimams ir diskusijoms.[1])

1913 metai. Iš priešų — A. J. Karalius rašo pagal L. Krzywickį „Moralybės išsivystimo“[2]) veikalą. Remiantis visuotinės evoliucijos pažiūra, veikale įrodinėjama, kaip ir iš ko išsirutuliojo dabartinė moralybė ir į ką jį išsirutulios ateityje.[3]) Moralybė kylanti iš papročių. Moraliniai pasielgimai vyksta pagal tvirtai išsirutuliojusį draugijinį jausmą, draugišką solidarumą, įvairius instinktus ir meilę. „Sąžinės graužimai atsiranda po įtaka išsivystimo draugijinio pobūdžio jausmų“ (15 p.). Ir visa tai vykstą „gamtiniu budu“ (22 p). Kartais dorovės normos sudaromos asmeniškos naudos motyvais. Dabarties moralybė taip pat priklausanti ir realių gyvenimo sąlygų. Tačiau ateities moralybė sau jėgos ims ne iš kodeksų, bet iš žmogaus prigimties. Kiti faktoriai, jai tegalės daryti tik stiprios įtakos. Etika mokslinės minties įtakoj atsisakys nuo metafizinių sąvokų.

Dr. J. Basanavičius, norėdamas istoriškais faktais įrodyti praeitų metų „Lietuvių Kryžių“ albumo įvade paduotų savo tvirtinimų teisingumą, rašo knygelę „Iš krikščionijos santykių su senovės lietuvių tikyba ir kultūra“.[4]) Knygelėje paliečiama daugiau dalykų, negu rodo ir leidžia jos antraštė, būtent, prieš nagrinėdamas krikščionijos santykius su senovės lietuvių tikyba ir kultūra, autorius kalba apie rimtos tikros kritikos uždavinius, apie Kristaus mokslą teorijoj ir praktikoj, apie krikščionijos evoliuciją, apie krikščioniją kaip tikybą ir jos santykius su klasiška senovės Graikijos ir Romos imperijos kultūra, apie prieškrikščioniškuosius lietuvių „šventuosius“ ir apie krikščionių tikėjimo šventuosius, apie prieškrikščionišką lietuvių dailę, apie senovės lietuvių kultūrą ir jos kilimą. Kaip krikščionybė sugriovusi stabmeldišką graikų ir romėnų kultūrą, panašiai ji pasielgusi su prūsų, latvių kultūra per kryžiuočius, kurie, eidami Dievo vardu, globojami ir laiminami pačių Romos popiežių, visą naikinę. Taip dėl krikščionybės atsitikę ir su aukštaičių ir žemaičių kultūra, kurią barbariškai naikinę lenkų katalikų kunigai ir patys lietuviai katalikai fanatikai. Į kai kurias knygelėje iškeltas mintis, ypač dėl krikščionijos santykių su pagoniškąja graikų ir romėnų kultūra, duoda platų ir rimtą atsakymą Pr. Dovydaitis, recenzuodamas šią Basanavičiaus knygelę „Atei-

---

[1]) Žiūr pranešimą apie apologetinius kursus Kaune — „Viltis“ 89 nr. 1912 m.

[2]) Chicago 1913, 120 p.

[3]) Į evoliucijos rėmus norėta įsprausti ne tik dorovė, bet ir religija. Kad šie klausimai nebuvo svetimi ir Lietuvoje, rodo Liet. Mokslo Dr-jos susirinkimas, įvykęs Vilniuje 1913. VI. 12, kuriame, be kitų, Vidūnas laikė paskaitą „Evoliucija ir Tikyba“ (žiūr. „Draugija“ 73 nr. 17 p. 1913 m.).

[4]) Vilnius 1913, 100 p.

tyje".[1]) Trumpai į tai atsako ir A. Jakštas „Draugijoje"[2]) ir dr. J. Totoraitis „Vadove",[3]) berecenzuodami tą knygelę.

Iš žurnalų pusės „Laisvoji Mintis" duoda nepasirašiusio autoriaus „A'r krikščionybė yra kam nors tikusi?"[4]), L. Washbrun'o „Dievas ir teisybė"[5]), Wn. Thurston Brown'o „Ar žmogui religijos reikia",[6]) N. H. Saeburg'o „Jėzus kaip kelrodis",[7]) Luc. Stebbins'o „Religija ir valdžia",[8]) nepasirašiusių autorių „Ar krikščionybė turi historišką pamatą?"[9]) ir „Krikščionybė ir moteris".[10])

„Lietuvos Ūkininke" nepasirašęs autorius rašo apie „Kunigą Džordaną Bruną"[11]) ir apie Galilėjų str. „Ar gi čia Bažnyčia nekalta?".[12]) Į tai Pr. Dovydaitis atsako tų pačių metų „Šaltinyje" eile savo straipsnių.[13])

Kalvinų „Pasiuntinys" deda A. Šerno straipsnius: „Modernizmas"[14]) ir „Katalikų kunigai ir celebatas".[15])

Tilžės „Jaunimas" minėtame „pasikalbėjimų" skyriuje savaip aiškina įvairius religijos klausimus, būtent, ar reikia eiti į bažnyčią,[16]) ar yra kurių nors šventųjų ir danguje angelų,[17]) „ar pareina Dievas į komuniją, kunigui mišias sakant", ar teisingas kat. Bažnyčios mokslas, ar dera kam nors kunigui apmokama malda, ar tikrai pirmąjį žmogų nulipdė iš molio,[18]) ar gali ką nors duoti poteriai — maldos, ar bus Dievo teismas Juozapato pakalnėj, o kur ta pakalnė,[19]) ar gali kunigas per išpažintį atleisti nuodėmes,[20]) ar buvo kuomet nors kurių pranašų[21]) ir kt.

---

[1]) „Ateitis" 8, 9, 11 nr. (1913).
[2]) „Draugija" 77—78 nr. (1913).
[3]) „Vadovas" 62 nr. (1913).
[4]) „Laisvoji Mintis" 35 nr. (1913).
[5]) „Laisvoji Mintis" 36 nr. (1913).
[6]) „Laisvoji Mintis" 37—38 nr. (1913).
[7]) „Laisvoji Mintis" 39 nr. (1913).
[8]) „Laisvoji Mintis" 40 nr. (1913).
[9]) „Laisvoji Mintis" 41 nr. (1913).
[10]) „Laisvoji Mintis" 41, 42 nr. (1913).
[11]) „Lietuvos Ūkininkas" 1 nr. (1913).
[12]) „Lietuvos Ūkininkas" 2 nr. (1913).
[13]) „Šaltinis" 5 nr. (1913): Giordano Bruno ir „L. Ūkininkas"; 8 nr; (1913): „Liet. Ūkininko" baidyklos; 10 nr. (1913): Tik jau ne Bažnyčia kalta. 13 nr. (1913): Žmonių nuomonės apie pasaulio sutvarkymą senovėje; 16 ir 17 nr. (1913): Žmonių nuomonės apie pasaulio sutvarkymą senovės Graikijoje; 27—31 nr. (1913): Katalikų Bažnyčia ir tikroji kultūra; 32 33 nr. (1913) Benediktinų ir kitų vienuolių nuopelnai kultūros pakėlime.
[14]) „Pasiuntinys" 3,4 nr. (1913).
[15]) „Pasiuntinys" 5 nr. (1913) ir toliau.
[16]) „Jaunimas" 3 nr. (1913)
[17]) „Jaunimas" 4 nr. (1913)
[18]) „Jaunimas" 5 nr. (1913)
[19]) „ 6 nr. (1913)
[20]) „ 7 nr. (1913)
[21]) „ 10 nr. (1913)

Iš katalikų pusės kun. P. Būčys rašo veikalėlį „Tikėjimo Dalykai“.[1] Tai rinkinys apologetinių autoriaus straipsnių, tilpusių per 1907—1909 m. „Šaltinyje“ ir kitur. Pradžioje čia kalbama apie tiesos pažinimą, tikėjimo pamatus ir šaltinius; toliau įrodoma Dievo buvimas; rašoma apie stebuklus apskritai ir apie Jėzaus Kristaus atsikėlimą iš numirusių; apie atlaidus. Paskutiniame skyriuje duodama tikslūs ir suprantami atsakymai (iš viso 15) į įvairius žmonių klausimus.

Amerikos katalikų „Draugo“ laikraštis išleidžia nepasirašiusio autoriaus knygelę „Ar Kristus turėjo brolių ir seserų?“.[2] Tai „trumputė, bet labai aiškiai parašyta brošiūrėlė, kuri ne vienam, prisiklausiusiam antireliginių priekaištų, gali parodyti, kokiais sofizmais reiškias krikščionijos priešai, tvirtindami Švenč. Mariją be Jėzaus turėjus dar daugiau sūnų ir dukterų, Jėzus — savo tikrų brolių ir seserų“.[3] Knygelėje, pasiremiant šv. Rašto tekstais, įrodoma, kad Kristus neturėjo jokio brolio ir jokios sesers, nes „brolis“ nebūtinai reiškia gimusį iš tos pačios motinos ir to paties tėvo, bet gali reikšti ir artimą giminę; Jėzaus „broliai“ buvo jo pusbroliai, ne Jėzaus Motinos Marijos sūnūs, bet kitos Marijos, Kleopo arba Alpiejaus žmonos; Marija visur vadinama tik Jėzaus, o ne kieno nors kito, motina.

Daug kas iš priešų buvo tvirtinę, kad Bažnyčia yra tamsos skleidėja, kultūros priešas, net jos naikintoja. Atsakydamas į šiuos nepagrįstus priekaištus, J. Daubaras rašo knygelę „Bažnyčia ir kultūra“.[4] Apibrėžęs, kas yra kultūra, autorius toliau įrodo, kiek katal. Bažnyčia prisidėjo prie mokslo, dailės, materijalinės gerovės, visuomeninės santvarkos pakėlimo, bekovodama su vergija, iškeldama moters vertę, steigdama ir remdama gailestingumo ir mokslo įstaigas, plėsdama misijų veikimą, gindama Europą nuo Azijos laukinių tautų, darydama geros įtakos politiniam ir visuomeniniam veikimui.

Bekovodami su religijos ir Bažnyčios priešais, aktyvieji katalikai susilaukė priešų ir iš savųjų pusės. Iškeltas vienybės šūkis, ir tam šūkiui realizuoti pareikalauta aukos ne iš vadinamųjų „pirmeivių“ — puolėjų, bet iš pačių besiginančių katalikų. Iš jų pareikalauta pakeisti savo katalikiškojo veikimo principus. Šiuos katalikų veikimo principus pirmasis revizuoja J. Kubilius „Viltyje“ straipsniais „Dėl katalikiškojo veikimo“[5] ir „Dėl takto“.[6] A. Jakštas, stovėdamas katalikiškųjų pozicijų sargyboje, kaip ir visada, aišku, negalėjo ir dėl šio dalyko nutylėti, ir J. Kubiliaus straipsnių mintis perkošia per savo kritikos

[1]) Kaunas 1913, 112 p.; žiūr. A. Jakštas, Mūsų Naujoji Literatūra II t. 230—233 p.

[2]) Chicago 1913, 9 p.

[3]) Jakštas A., Mūsų Naujoji Literatūra, II t. 235 p.

[4]) Seinai 1913, 94 p.

[5]) „Viltis“ 24 nr. (1913).

[6]) „Viltis“ 34 p. (1913).

rėtį „Draugijoje“ straipsniu „Šis tas apie katalikiškojo veikimo principus“.[1]) J. Kubilius mėgina duoti „Atsakymą p. A. Jakštui“,[2]) bet šisai nauju straipsniu dar kartą pabrėžia J. Kubiliaus klaidingą katal. veikimo supratimą, pavadindamas tai „Subjektivizmu katalikų publicistikoje“.[3]) J. Kubilius nenori prie to prisipažinti ir rašo „Dėl tariamojo p. A. Jakšto subjektivizmo“.[4]) Tada A. Jakštas stačiai pastato „Principų klausimą“.[5]) Bet J. Kubilius atsikerta savuoju „Irgi dėl principų“,[6]) pasiaiškindamas, be to, ir „Dėl paklusnumo dvasinei vyresnybei“.[7]) Tuo ši kova nepasibaigė. J. Kubilius surado sau vienminčių „Viltyje“,[8]) o A. Jakštą parėmė „Vadovas“ ir kt. katalikų laikraščiai. „Vadove“, kurio straipsnis[9]) sukėlė šią ilgą, įdomią ir svarbią polemiką, M. Vaitkus[10]) tuo pačiu klausimu susiremia su J. Kubiliumi,[11]) o Kaz. Zanavykas, iškeldamas, „Kai kurių ‚Vilties' rašytojų paklaidų klausimą“ (dėl Bažnyčios ir valstybės, katalikybės ir tautybės santykių)[12]) — su A. Smetona,[13]) o savo straipsniu „Dėl liūdnų apsireiškimų mūsų spaudoje“[14]) susiremia ir su J. Kubiliumi[15]).

Iš žurnalų — „Draugija“, be minėtų A. Jakšto straipsnių, duoda dar Br. Bumšos „Be Bažnyčios nėra išganymo“,[16]) Pr. Dovydaičio „Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologija“[17]), St. Šalkauskio „Bažnyčia bei kultūra“.[18])

„Vadove“ Pr. Kuraitis rašo „Autonomija doros srityje ir krikščionybė“.[19]) J. Kubilius ir Pr. Būčys varo toliau savo tarpusavio polemiką straipsniais: „Reliatyvė stebūklų tikrybė“[20]) „Ar Senasis Įstatymas vien žmo.

---

[1]) „Draugija“ 75 nr. (1913).
[2]) „Viltis“ 45 nr. (1913).
[3]) „Draugija“ 76 nr. (1913).
[4]) „Viltis“ 63, 64 nr. (1913).
[5]) „Draugija“ 77—78 nr. (1913).
[6]) „Viltis“ 90 nr. (1913).
[7]) „Viltis“ 91 nr. (1913).
[8]) am padėjo A. Smetona, žiūr. „Viltis“ 37 nr. (1913): Tautybė ir dora, 38 nr. (1913): Kultūra ir agitacija, 43 nr. (1913): Katalikybė ir pirmeivybė.
[9]) Žiūr. „Vadovas“ 55 nr. (1913): Meškus, Kas toliau reikia daryti.
[10]) „Vadovas“ 57 nr. (1913): M. Vaitkus, Lietuvio-kataliko du tipu.
[11]) „Viltis“ 56 nr. (1913): J. Kubilius, Ateitininkai ir katalikų darbavimasis.
[12]) „Vadovas“ 61 nr. (1913).
[13]) „Viltis“ 76 nr. (1913): Mūsų nusižengimai ir „Vadovo“ teismas, 77 nr. (1913): Dėl politikos organizacijų konfesionalizmo, 79 nr. (1913): Laipsniuotas ar nelaipsniuotas artimo meilės idealas.
[14]) „Vadovas“ 59 nr. (1913).
[15]) „Viltis“ 80, 81 nr. (1913): J. Kubilius, Iš didelio rašto išėjo iš krašto.
[16]) „Draugija“ 73, 74 nr. (1913).
[17]) „Draugija“ 77—78, 82 nr. (1913).
[18]) „Draugija“ 83, 84 nr. (1913).
[19]) „Vadovas“ 53 nr. (1913).
[20]) „Vadovas“ 54, 55, 56 nr. (1913).

giškas veikalas?" [1]) ir „V. Jėzaus Dievybė", [2]) Panenupis teberašo „Pirmeivių Žiedus" [3]), P. Būčys nagrinėja „Žmogus ir gyvulys". [4])

„Ateityje" Tiesomylis (Pr. Dovydaitis) rašo „Tiesa—kame ji?" [5]) ir „Katalikybė, konservatizmas, pažanga", [6]) A. Z. (Pr. Dovydaitis) — „Tikėjimas į Dievą ir gamtamokslis", [7]) M. Reinys — „Individualizmas ir katalikystė", [8]) Vyt. Endziulaitis „Gyvybės atsiradimas", [9]) P. Malakauskis — „Ar moteris Joanna buvo kada popiežium" [10]) ir bevardis autorius atsako į klausimą, kodėl popiežius iškeikė marijavitus. [11])

„Šaltinyje" Pr. Dovydaitis, atsakydamas į „Liet. Ūkininko" ir kitų „pirmeivių" laikraščių užsipuolimus, rašo šiuos apologetiškus straipsnius: „Giordano Bruno ir ‚L. Ūkininkas", [12]) „‚Liet. Ūkininko' baidyklos", [13]) „Tik jau ne Bažnyčia kalta", [14]) „Žmonių nuomonės apie pasaulio sutvarkymą senovėje", [15]) „Žmonių nuomonės apie pasaulio sutvarkymą senovės Graikijoje", [16]) „Katalikų Bažnyčia ir tikroji kultūra", [17]) „Benediktinų ir kitų vienuolių nuopelnai kultūros pakėlime", [18]) „Keli žodžiai apie kun. Pranaitį, žydiją ir ‚pirmeiviją'" [19]) ir „Šis tas apie Belgiją ir jos katalikišką valdžią". [20]) J. Daubaras rašo apie „Pirmeivių ‚čystatas", [21]) „Kodėl persekioja ‚pirmeivių' laikraščius", [22]) o atsakydamas į „L. Ūkininko" straipsnį „Tikėjimo apeigų apmokėjimas" [23]) straipsniais „Kas lupa žmones?" [24]) ir „Daktarų taksos" [25]) sukelia įdomias diskusijas

---

1) „Vadovas" 62, 63 nr. (1913).
2) „Vadovas" 64 nr. (1913).
3) „Vadovas" 54, 56, 65 nr. (1913).
4) „Vadovas" 59 nr. (1913).
5) „Ateitis" 3 nr. (1913).
6) „Ateitis" 8, 9 nr. (1913).
7) „Ateitis" 2, 4, 5—6—7 nr. (1913).
8) „Ateitis" 5—6—7 nr. (1913).
9) „Ateitis" 10, 11 nr. (1913).
10) „Ateitis" 2 nr. (1913).
11) „Ateitis" 4 nr. (1913).
12) „Šaltinis" 5 nr. (1913).
13) „Šaltinis" 8 nr. (1913).
14) „Šaltinis" 10 nr. (1913).
15) „Šaltinis" 13 nr. (1913).
16) „Šaltinis" 16, 17 nr. (1913).
17) „Šaltinis" 27—31 nr. (1913).
18) „Šaltinis" 32, 33 nr. (1913).
19) „Šaltinis" 46, 47 nr. (1913).
20) „Šaltinis" 18, 19, 20 nr. (1913).
21) „Šaltinis" 3 nr. (1913).
22) „Šaltinis" 4 nr. (1913).
23) „Lietuvos Ūkininkas" 17 nr. (1913).
24) „Šaltinis" 24 nr. (1913).
25) „Šaltinis" 30 nr. (1913).

su daktarais „pirmeiviais"; [1]) Vyt. Endziulaitis atsako „Vilčiai" „Dėl katalikiško veikimo". [2])

Šių metų liepos mėn. Kaune pradeda eiti kan. Juozapo Skvirecko redaguojamas plačiajai dvasininkijai (ne kunigams mokslininkams) skiriamas dvisavaitinis „Bažnytinės Apžvalgos" laikraštis. Jau redakcijos žodyje, be kitko, pasisakoma, kad „dvasiškijos priedermė ne vien skelbti apreikštąsias tiesas, bet ir ginti jąsias priešams užsipuolant. Tokių tikėjimo priešų mūsų laikais gana daug; net ir Lietuvoje jie varo savo pragaištingąjį darbą po mokyklas ir privatiniuose namuos, po miestus ir net po sodžius. Iš čia gyvas reikalas pažinti užtektinai apologetiką; užtat mūsų laikraštis kels aikštėn ir stengsis atremti tuos užmetimus, daromus tikėjimui ir Bažnyčiai, kurie skamba jau po mūsų kraštą ir įneša nerimastį į lietuvių širdis" (2 p.). Iš šitokių apologetinių dalykų „Bažnytinė Apžvalga" šiais metais paduoda M. Vaitkaus „Pirmeivystės platintojas parapijoj" [3]) ir „Protingieji arkliai", [4]) kun. V. Dychavičiaus „Inkvizicijos atsiradimas". [5])

Prie pernai virtusios dienraščiu „Vilties" šių metų pabaigoj pradėta leisti mėnesinis mokslo ir literūros priedas. Kalėdiniame, Maironiui paminėti skirtame, numeryje Pr. Dovydaitis krikčionijos laisvės laimėjimo 16-os amžių sukaktuvių proga rašo apie „Konstantino regėjimą", nušviesdamas, kaip į to įvykio tikrumą žiūrėta įvairių tyrinėtojų.

1914 metai. Iš priešų pusės J. Laukis išverčia iš rusų kalbos P. D. Chantepie de la Saussaye'o veikalą „Tikėjimų istorija, pilna apžvalga tikybų visų tautų: chinų, japonų, egiptėnų, semitiškųjų tautų, Vidurinėj Azijoj, žydų, turkų, indusų, persų, graikų, rymionių, slavų, lietuvių, germanų, keltų ir tt." [6]). Veikalas parašytas grynai evoliucijonistiško religijų kilmės aiškinimo dvasioje. Tai parodo jau ir jo įvadas. „Pirma mintis, žybtelėjusi žmogaus sąmonėje, buvo klausimu: iš kur tas viskas atsirado ir kieno valdoma. Atsakymas, suprantama, buvo duodamas sulig tuolaikinio žmogaus proto išsivystimo. Atsirado daugybė visokių žmogaus dievaičių, piktų ir gerų, kurių kiekvienas skaitomas tam tikros apsireiškimų eilės priežastim ir tvarkytoju. Tokiu būdu pačioje žmogaus mintijimo pradžioje gimė tikėjimas... Vystantis žmogaus protui, vystėsi ir jojo siela, jausmai. Aiškinimai, kas kart buvo duodami tobulesni, gražesni. Tikėjimo išsivystimas ėjo tose dviejose vagose. Dievų skaitlin-

---

[1]) Žiūr. „Liet. Ūkininkas" 27 nr. (1913): „Dėl klebonų sauvalės", „Dėl daktarų taksos", „Valstiečių protestai"; 38 nr. (1913): dr. P. Avižonis, Dėlei kunigų ir daktarų taksos; 39 nr. (1913): Parapijonis J. P., „Dėlei kunigų ir daktarų ginčo".

[2]) „Šaltinis" 17 nr. (1913).

[3]) „Bažnytinė Apžvalga" 1—3 nr. (1913).

[4]) „Bažnytinė Apžvalga" 8 nr. (1913).

[5]) „Bažnytinė Apžvalga" 5—7 nr. (1913).

[6]) Chicago 1914, 1086 p.

gumo mažėjimas laipsniškai atvedė žmogų prie vieno Dievo, visų priežasčių pradžios supratimo. Žmogaus sielos švelnėjimas ir tobulėjimas gimdė švelnesnes tikėjimo ir doros formas, kol galop prieita prie dabartinių aukštai išvystytų Dievybės supratimo formų". Šio viso didoko veikalo tikslas yra tas, kad, „pasekus tą vystimos taką, kurį jie (tikėjimai) praėjo, tai yra pasekus tikėjimų istoriją", būtų galima geriau suprasti dabartinių tikėjimų kilmę.

Iš žurnalų — „Laisvoji Mintis" įdeda T. J. Bowles'o „Viršgamtinė Religija",[1]) nepasirašiusio autoriaus „Iš raganos — šventoji (apie Joaną D'Arc)",[2]) Alfos (Vitkausko) „Apšvieta ir religija".[3])

Tilžės „Jaunimas" minėtame „pasikalbėjimų" skyriuje aiškina šiuos klausimėlius: ar yra ir kuri yra geriausia tikyba,[4]) ar gyvųjų maldos, išmaldos, aukos, geri darbai gali padėti mirusiems ar ne, ar verta nešiotis rožančių ir škaplierius[5]). Be to, įdėtas straipsnis ir apie krikščionybę.[6])

Iš katalikų. Petrapilio dvas. Akademijos fundamentalinės teol. prof. Pr. Būčys parašo veikalą „De Romano Pontifice".[7]) Tai litografuota 1914 - 1915 mokslo metų prelekcijų santrauka, kur nagrinėjama: institutio primatus, successio primatus, jurisdictio primatus et infallibilitas Romani Pontificis.

Kadangi į klausimą, kas yra Kristus, žmonija atsakinėjo ir atsakinėja įvairių įvairiausiai: vieni Jį laikydami gyvojo Dievo Sūnumi, kiti — tik geniališku žmogumi, treti — tik paprastu žmogumi, ketvirti — vikriu apgaviku, penkti — keliaujančiu daktarėliu, šešti — svajotoju, ekstatiku, epileptiku, paranoiku, o dar kiti tvirtindami, kad jokio Kristaus, kaip istoriško asmens, nėra nė buvę, — tad Pr. Dovydaitis savo knygoje „Kristaus problema"[8]) ir ryžtasi duoti tikrąjį šiuo dalyku atsakymą. Bet „norint rasti teisingas atsakymas, nėra kitokio būdo, kaip išnagrinėti šias visas nuomones ir žiūrėti, kuri iš jų pasirodys prieštaraujanti pati sau". Nuoseklumo dėliai autorius ir pradeda nuo tų, kurie tvirtina, jog Kristaus, kaip istoriško asmens, visai nė nebuvę, jog krikščionybė „atsirado" be Kristaus (3 p.). Veikalas, aišku, turėjo išeiti didelis, gal net keliais tomais. Bet jo autorius, turėdamas labai daug kitų įvairių darbų, teišnagrinėjo čia tik vieną Kristaus asmens istoriškumo klausimą.

Kitas Pr. Dovydaičio, iš „Draugijos" perspausdintas, veikalėlis „Žmogaus išsirutuliojimas ir paleontologi-

---

[1]) „Laisvoji Mintis" 46 nr. (1914).
[2]) „Laisvoji Mintis" 46, 47 nr. (1914).
[3]) „Laisvoji Mintis" 48 nr. (1914).
[4]) „Jaunimas" 1 nr. (1914).
[5]) „Jaunimas" 4 (1914).
[6]) „Jaunimas" 11 nr. (1914).
[7]) Petropoli 1914, 535 p.
[8]) Kaunas 1914, 152 p., Atsp. iš „Draugijos".

ja" [1]) gina krikščionijos pozicijas nuo labai tada populiaraus evoliucijonizmo, tvirtinusio, be kitko, žmogų išsirutuliojus iš žemesnių gyvulių. Ši knygelė yra tarsi papildymas to, ką tas pats autorius yra rašęs 1910 metų „Draugijoje".[2]) Čia dalykas paliečiamas iš paleontologijos pusės ir paduodama gana daug moksliškos medžiagos, surinktos iš įvairių mokslininkų veikalų ir istoriškai nušviečiančios mokslininkų nuomonės rutuliojimąsi dėl pagarsėjusių žmogaus kaulų ir ištisų skeletų iškasenų, anksčiau laikomų stipriausiais žmogaus iš beždžionės išsirutuliojimo liudininkais.

Iš žurnalų — „Draugijoj" St. Šalkauskis rašo toliau „Bažnyčia bei kultūra",[3]) be to, čia yra pora vertimų iš J. Klug'o „Gyvenimo Klausimai" [4]) ir iš V. Cathrein'o — „Kame tiesa?" [5])

„Vadove" J. Kubilius ir Pr. Būčys polemizuoja šiais klausimais: „Ar katalikų Bažnyčia užtenkamai dora, kad galėtų būti tikrąja Jėzaus Bažnyčia",[6]) „Katalikystė ir inkvizicija" [7]) ir „Katalikystė ir pasaulio valdžia".[8]) Kun. Pr. Kuraitis rašo: „Pamatiniai santykiai tarp krikščionystės ir kultūros",[9]) bevardis autorius — „Pirmeiviškos lietuvių moksleivių srovės (aušrininkų) principai",[10]) Panenupis „Pirmeivių Žieduose" žydo Beilio bylos proga sprendžia, ar žudo žydai ritualiniais tikslais katalikus.[11])

„Ateityje" Kalnėnas rašo „Ar iš tikrųjų nyksta krikščionystė?",[12]) S. Bričius — „Šventasis Raštas ir kai kurie jam daromi užmetimai",[13]) K. Č-ras — „Pirmykščių žmonių monoteizmas",[14]) M. Reinys paduoda savo poleminį str., pavadindamas jį „Religijos visuotinumo klausimu" [15]), o Br. Bumšas sprendžia „Tikslingumą gamtoj".[16])

„Vilties" priede Pr. Dovydaitis duoda keletą labai rimtų apologetinių straipsnių, būtent, „Išminčiai iš rytų ir jų

---

[1]) Kaunas 1914 24+9 p.
[2]) „Draugija" 39 nr. (1910): Pr. Dovydaitis, Šis tas apie darvinizmą ir Avižonio principus.
[3]) „Draugija" 86, 87 nr. (1914).
[4]) „Draugija" 91—92, 93—96 nr. (1914) ir toliau.
[5]) „Draugija" 91—92, 93—96 nr. (19.4) ir toliau.
[6]) „Vadovas" 65 nr. (1914).
[7]) „Vadovas" 66 nr. (914).
[8]) „Vadovas" 67 nr. (1914).
[9]) „Vadovas" 72 nr. (1914).
[10]) „Vadovas" 70 nr. (1914).
[11]) „Vadovas" 65 nr. (19 4).
[12]) „Ateitis" 1 nr. (1914).
[13]) „Ateitis" 3 nr. (1914).
[14]) „Ateitis" 5—6, 9—12 nr. (1914).
[15]) „Ateitis" 5—6 nr. (1914)
[16]) „Ateitis" 5—6 nr. (1914).

žvaigždė",[1]) „Kristaus prisikėlimas istorijos šviesoje".[2]) „Dėl gyvulių proto",[3]) „Dievo Apvaizda istorijoje" (straipsnyje „Istorijos filosofija ir jos problemos".)[4]) „Popiežiaus primatas Kristaus mokslo ir istorijos šviesoje".[5]) Be to, kun. dr. M. Reinys rašo apie „Noetinį Dievo esimo išrodymą". [6])

[1]) „Vilties" priedas 1, 2 nr. (1914).
[2]) „Vilties" priedas 4 nr. (1914).
[3]) „Vilties" priedas 7, 8 nr. (1914)
[4]) „Vilties" priedas 9, 10 nr. (1914).
[5]) „Vilties" priedas 11, 12 nr. (1914).
[6]) „Vilties" priedas 9, 10 nr. (1914).

Bibliografija

A., S. Č. ir D-ras P. Avižonis, Skaitymo vadovėlis, Vilnius 1911.
Dambrauskas A., Užgesę žiburiai, Kaunas 1930 (Kun. J. Balvočiaus — Geručio, 73 — 81 p., ir Kun. dr. S. Šultės, 189 p., raštų bibliografija).
„Darbo Žmonių“ knygyno knygų katalogas 4 Nr. 1924 metams, Chicago (čia sužymėti beveik visi Amerikoj išleišti ateistiniai raštai).
Jokubauskis St, Šių dienų apologetikos būklė (priede — nesveiko turinio knygų sąrašas), „Tiesos Kelias“ 2 nr. (1931) 83—84 p.
Katalogas lietuviškų knygų, gaunamų Juzapo Zavadzkio knygyne, Vilnius, 1906.
Kunigas Vladislavas Dembskis, jo gyvenimas, raštai ir darbai, Scranton 1916.
Matulaitis S., laivinimosi knygynėlis, pirmeiviškųjų knygų lavinimuisi tinkamųjų sąrašas, Vilnius 1907.
Piaseckaitės — Šapelienės M. knygyno katalogas, Vilnius 1910 (su priedu; Vilnius 1913).
Rimka A., Skaitymo vadovėlis, Kaunas 1920.
S-vys, kun., Katalogas knygų katalikiškoms skaitykloms su naudingais patarimais, Kaunas 1906.
Šv. Kazimiero Draugijos išleistų knygų katalogas 1908, 1909, 1912 metų.
Tumas J., Kun. Dr. Pranciškus Būčys (su pilnu jo 1900 — 1912 metų raštų sąrašu), „Tiesos Kelias“, 1 nr. (1927). 6—16 p.
Valiukevičius Vyt., Skaitytinos knygos, Kaunas 1930.
„Vilniaus Žinių“ Petro Vileišio knygyno katalogas, Vilnius 1906.

Literatūra

Bagdonas J., Iš mūsų kovų ir žygių prieš leidžiant spaudą, I ir II d., Kaunas 1931.
Biržiška M., Lietuvių literatūros istorijos santrauka, Kaunas 1919.
Biržiška M., Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos, I-mos knygos, Kaunas 1931.
Biržiška Vac., Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda, Kaunas 1929.
Biržiška Vac., Iš mūsų laikraščių praeities, Kaunas 1933.
Biržiška Vac., Lietuvių knygos augimo etapai, Kaunas 1930.
Biržiška Vac. Lietuvių knygų istorijos bruožai I d., Kaunas 1930.
Dešimts metų spaudos atgavimo paminėjimas, surengė ir išleido „Lietuvos Ūkininko“ Redakcija, Vilnius 1919.
Gira L., Spaudos draudimo ir atgavimo reikšmė kultūrinei mūsų pažangai, Kaunas 1929.
Gustukas Iz., Lietuvių Spauda ligi 24 bal. 1914 m., „Ateitis“ 4 nr. (1914).
Jakštas A., Pirmutinės (10-ties metų) spaudos atgavimo sukaktuvės, 1904—1914, Kaunas 1914.
Jakštas A., Mūsų Naujoji Literatūra, II t., Kaunas 1924.
Kirlys J., Prieškarinė mūsų perijodika, „Židinys“ 12 nr. (1930).
Klimaitis P., „Lietuvos Žinių“ pirmieji žingsniai, „Židinys“ 1 nr. (1930).
Maironis, Trumpa lietuvių rašliavos apžvalga (Lietuvos Istorijoje, Petrapilis 1906).
Meškus, Katalikų keletą metų darbo vaisiai Lietuvoje, „Vadovas“ 68 nr. (1914).
Milukas A., Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės, Philadelphia² (metai nepažymėti).
Roemer M., Litwa. Studyum o odrodzeniu narodu litewskiego, Lwów 1908.
Staugaitis J., Tikėjimo priešininkai ir mes, „Vadovas“ 5 nr. (1909).
Šležas P., 100 metų perijodinei spaudai, „Rytas“ 257 nr. (1923).
„Vienybės Lietuvininkų“ 25 metų sukaktuvių jubiliejus (1886—1911), Brooklyn 1911.

TURINYS

Kaina 1 litas

autografas

[illegible]

1908 – 1983 Čikago

10€